"KOLEDARSKE I VESELARSKE PJESME U DUBROVAČKOM PRIMORJU"

Milković, Rebeka

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:048742

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Repository / Repozitorij:

Repository of Faculty of humanities and social sciences

zir.nsk.hr

UNIVERSITY OF SPLIT

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

KOLEDARSKE I VESELARSKE PJESME U DUBROVAČKOM PRIMORJU

REBEKA MILKOVIĆ

SPLIT, 2020.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska usmena književnost

KOLEDARSKE I VESELARSKE PJESME U DUBROVAČKOM PRIMORJU

Studentica
Rebeka Milković

Mentor:
prof. dr. sc. Marko Dragić
Komentor:
dr. sc. Nikola Sunara

Split, 2020. godine

Sadržaj

1. Uvod 3

2. Advent 4

2. 1. Sveta Barbara 5

2. 2. Sveti Nikola, biskup 7

2. 3. Blagdan Bezgrješna začeća Blažene Djevice Marije 11

2. 4. Sveta Lucija 11

2. 5. Mladenci, materice i očići 13

2. 6. Badnjak 15

4. Koledarske i veselarske pjesme 19

5. Običaji na Božić 29

6. Silvestrovo 30

7. Sveta Tri Kralja 34

8. Zaključak 36

Prilozi 37

Izvori 40

Popis kazivača 40

Literatura 40

Sažetak 43

Abstract 44

1. Uvod

Od davnina se koledalo u dubrovačkom kraju. Prvi spomen koledanja na hrvatskom prostoru nalazi se upravo u Dubrovačkom statutu iz 1272. godine. Običaj je to koji se na sreću njeguje i danas, doduše u nešto drugačijem obliku. I dok se danas najčešće koleda dubrovačka kolenda, a kolendarima se poklanjaju novci, nekad je gotovo svako selo imalo svoju kolendu. Kolendari su na poklon dobivali ono što su u pjesmi i tražili: šaku rogača, beškotine i vina. Kroz sjećanja kazivačica oživjela je i neka davna i zaboravljena slika Dubrovačkog primorja u vrijeme adventa. Kroz polja odjekuje zvuk kolendi, širi se opojan miris ljutih naranača i lovorovih grančica što krase domove, štale i polja, iz daljine se čuju crkvena zvona, a u ognjištu pucketa vatra. Radost i veselje širilo se krajem, a kako i ne bi kad je Božić najradosniji i najomiljeniji kršćanski blagdan. Kako mi je rekla jedna od mojih kazivačica, jadno se živjelo, ali bili smo sretni. I koliko god da su nekada proklinjali taj škrti krš i težak život, toliko su opet voljeli svoj kraj i bili zahvalni na njemu jer se za drugačije nije znalo.

Ovaj rad bavi se božićnim običajima Dubrovačkog primorja, a naglasak je na kolendanju. Kolendanjem se izražava radost i veselje zbog rođenja Isusa. Štoviše kolendanje je izraz prijateljstva među sumještanima, širenje dobre volje, poštovanja i dobrih želja. Kolenda se pred Božić, a to je ujedno i običaj koji se njeguje i danas, no zapisane su i kolende pred Novu Godinu, Sveta Tri Kralja ili pak težačke kolende koje su se pjevale za rada u poljima.

Rad se temelji na rezultatima terenskih zapisa koji su nastajali od 2018. do 2020. godine na području Dubrovačkog primorja, točnije u selima Majkovi, Lisac, Visočani i Slano. Većina zapisa rezultat je suvremenih terenskih zapisa, a manji broj je preuzet iz literature. U radu se, također, koristi i induktivno-deduktivna metoda kao i metode analize, sinteze, komparacije i deskripcije.

U potrazi za prošlim vremenom najviše su mi pomogle kazivačice, ta živa vrela i čuvarice običaja. Bez njih bi ovaj rad bio nepotpun, a krajnji cilj otimanja zaboravu naših običaja nedostižan. Pa ako ovim radom ostane zapisano barem nekoliko kolendi, učinilo se mnogo.

2. Advent

Advent je vrijeme posta, priprave i veselja. Kroz Primorje se ore kolende, kite se njive zelenim grančicama, mirišu naranče i lovorika. Zelene grančice su se stavljale po njivama i kućama jer se vjerovalo da zelenilo tjera demonske sile. To bi najčešće bile grančice lovora ili ljute naranče.[1]

Običaj slavljenja adventa ili došašća seže daleko u 4.stoljeće. Riječ advent etimološki potječe od lat. riječi *adventus, -us, m*. što znači dolazak, dohod, početak. Došašće je razdoblje u crkvenoj liturgijskoj godini koje obuhvaća četiri nedjelje koje simboliziraju četiri tisućljeća od stvaranja svijeta do dolaska Isusa Krista. Posebno je to vrijeme pripreme za blagdan Božića, a prožeto je iskrenom željom za što pobožnijim dočekom Spasitelja. Stoga se vjernici kroz post, molitve, mise (osobito zornice) pripremaju za taj najradosniji kršćanski blagdan.[2] Za prvu nedjelju adventa uzima se nedjelja koja je najbliža svetkovini sv. Andrije.[3] Ipak, same pripreme za doček najmilijeg blagdana počinju od sv. Klementa, zaštitnika stoke (23. studenoga). Na području Poljica te bi pripreme počinjale i ranije i to već na blagdan Svih svetih koji se smatrao *prvim čelom* (u Docu), ili *prvom nogom* Božića.[4]

Puno se ozbiljnije, skrušenije i poniznije shvaćalo advent kao vrijeme posta i pripreme za nadolazeći blagdan Božić. Nisu to samo bile svijeće na adventskom vijencu, pokloni i veselje uz kuhano vino i uštipke što se danas usko veže uz došašće. Obavezno se odlazilo na svete mise zornice koje su obično započinjale u šest sati ujutro. Na zornicama se pjevalo i molilo u čast Majke Marije. Zora simbolizira Kristov dolazak te Kristovu prolivenu krv kojom je on otkupio grijehe svijeta.[5] U došašću su bila zabranjena vjenčanja kao i sva ostala pučka veselja, primjerice pjevanje i balanje[6] primorskog linđa. Ipak, to nije vrijedilo za blagdan Bezgrješnog začeća Blažene Djevice Marije (8. prosinca). Od blagdana sv. Andrije prestaju svadbe o čemu svjedoči i narodna izreka zapadno-hercegovačkih Hrvata: *Sveti Andrija svadbi zavezanija.*[7] Zanimljivo je da bi na području Dubrovačkog primorja svadbe prestajale već na blagdan sv.

[1]Zapisala sam u travnju 2019. godine. Kazala mi je Ane Glumac rođena Ljubišić iz Lisca.
[2] Dragić, Marko" Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata", *Crkva u svijetu*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 415.
[3] Dragić, Marko „Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*"*, str. 415.
[4] Isto, str. 416.
[5] Isto, str. 415.
[6] balanje=plesanje
[7] O tome više: Dragić, Marko, *Svi sveti u hrvatskoj kulturnoj baštini*, Radovi Hrvatskoga društva za znanost i umjetnost, XIV-XV, Sarajevo, 2012.-2013., str. 71.-80.

Kate, rijetko kada bi se ženili iza. U takvim slučajevima izbjegavale su se velike svadbe i veselja i par bi se oženio u prisutnosti kumova, u tišini, bez slavlja.

Marko Dragić navodi da se u požeškom kraju običavalo darivati one koji nisu imali dovoljno sredstava za stabilan život i taj se dar nazivao *božićnica,* a podrazumijevala je novčani dar, ili dar u obliku odjeće, obuće, ogrjeva ili drugih potrebnih stvari.[8]

Svakako je među prvim asocijacijama na došašće adventski vijenac. Sačinjen je od četiri svijeće od kojih su tri ljubičaste, a jedna je ružičaste boje. Svijeće nose simboliku, pa tako prva svijeća simbolizira stvaranje, druga utjelovljenje, treća otkupljenje i četvrta svršetak. Sam se vijenac plete od zimzelenog lišća i grančica.[9] Takvi bi se vijenci postavljali i na ulazna vrata kuće. Izrađivali su se od grančica lovorike i ružmarina što nije slučajan odabir. Naime, lovor je zimzelena biljka koja simbolizira pobjedu, vječnost i čistoću. To svojstvo zimzelenih biljaka da im lišće ne otpada u jesen i zimu tumači se neprolaznost. Lovorov se vijenac u antičko doba dodjeljivao pobjednicima i iz toga proizlazi značenje pobjede. Što se tiče značenja čistoće, pretpostavlja se da korijenje vuče iz vremena vestalki[10] kojima je lovor bio posvećen.[11]

2. 1. Sveta Barbara

Sv. Barbara višestruka je zaštitnica te izuzetno štovana svetica kako u zapadnoj, tako i u istočnoj Crkvi, a štuju je i protestanti. Unatoč brojnim proturječnostima u literaturi oko perioda u kojem je svetica živjela, uvriježilo se mišljenje da je sv. Barbara rođena krajem osamdesetih godina 3. stoljeća, a da je mučeničku smrt podnijela 306. godine. Ne može se sa sigurnošću potvrditi ni svetičino mjesto rođenja, pa se u literaturi navode Nikomedija (današnji Izmir u Turskoj), Heliopolis u Egiptu i Nikozija u Maloj Aziji.[12]

Kult sv. Barbare duboko je ukorijenjen u hrvatskoj kršćanskoj tradiciji. O tome svjedoče brojni običaji koji se nerijetko sadrža i ostatke poganstva, ali i brojne legende, pučke lirske pjesme, tradicijske molitve; crkve, kapele, oltari, kipovi; toponimi, krematonimi, sanktonimi,

[8] Asturić, Marina „Advent u bročansko-stonskoj tradicijskoj kulturi*", Ethnologica Dalmatica* 25, Split, 2018., str. 98-99.
[9] Isto, 99.
[10] Vestalke su starorimske djevičanske svećenice, čuvarice svete vatre u Vestinu hramu
[11] Asturić, Marina, „Advent u bročansko-stonskoj tradicijskoj kulturi",str. 98-99.
[12] Dragić, Marko, „Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*", Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015, str. 142.

antroponimi i fitonimi. Blagdan sv. Barbare se u sjevernim krajevima Hrvatske naziva i „Mali Božić“.[13]

Prema predaji, sv. Barbara bila je kćer bogatog trgovca purpurom Dioskora koji je obožavao idole. Zbog njene iznimne ljepote, otac je Barbaru zatvorio u visok toranj. Za njom su se otimali brojni prosci, no ona ih je sve odbila. Kada joj je jednom prilikom otac otišao iz grada, a nakon toga i u drugu zemlju gdje je dugo boravio, Barbara je zavoljela i prihvatila kršćanstvo. Na svom tornju dala je probiti još jedan prozor, a prema istoku mramorni križ. Vrativši se s puta, Barbarin je otac pobjesnio zbog njene ljubavi prema kršćanstvu te ju je pokušao ubiti. Uz Božju pomoć ona je uspjela pobjeći. Ipak, otac ju je poslao pred sudca Marcijana i zamolio ga da je osudi na najstrašnije muke. Sudac ju je htio pomilovati zbog njene ljepote ako se odrekne svoga Boga. No, ona je to odbila i uslijedilo je bičevanje, posipanje rana solju, vješanje između dva rašljasta stabla i ostalo mučenje. Barbara je ostala nepokolebljiva u svojoj vjeri i dostojno podnijela svoju muku. Gospodin joj je vratio obećano. U trenutku kada joj je otac odrezao glavu mačem, Bog ju je pozvao na nebesa. Pri silasku s planine, Barbarina oca udario je grom i pretvorio ga u pepeo. Plemenit čovjek Valentin pokopao je tijelo mučenice u malom gradu u kojem su se dogodila mnoga čuda. Prema Jakovu Voriginskom, sv. Barbara podnijela je mučeništvo za vrijeme cara Maksimijana i suca Marciana oko 305. godine.[14]

Kult sv. Barbare počeo se intenzivno širiti i štovati tokom 8. stoljeća. Jedna je od 14 svetaca pomoćnika u nevolje te je zaštitnica rudara; radnika koji obavljaju radove opasne po život; od groma; od požara; od groznice; topnika i općenito vojnika. Štuje se i kao zaštitnica od nagle i nepripravne smrti.[15]

Mnoštvo je običaja, ophoda, obreda i divinacija vezano za svetkovinu sv. Barbare koja se još naziva i prvom glasnicom Božića. Svakako je u kršćanskoj tradicijskoj kulturi Hrvata običaj poležajenja istaknut, posebno na području Slavonije. Senad Mičijević tumači poležaj kao mušku osobu, prijatelja kuće koji u ranim satima na Božić pohodi kuću. Dalje navodi da ta osoba mora biti zdrava, jaka i napredna, a iznimno može biti i žena ili djevojka koja se smatra sretnom osobom.[16] Vjerovalo se ako u kuću prvo uđe muškarac da će biti više pijetala nego kokošiju što je ljutilo domaćice. Ako bi, pak, žena ušla prva u kuću, morala je presti, kako bi te godine bilo više lana, a potom nahraniti kokoši kako bi dobro nesle jaja. U selu Gudincima u

[13] Isto, str. 142.
[14] Isto, 143-146.
[15] Isto, 147.
[16] O tome više: Dragić, Marko. Srećonosni gost u hrvatskoj kulturnoj baštini i europskom kontekstu Ethnologica Dalmatica 26 (1). Etnografski muzej Split, 2019. 97-121.

Slavoniji položajiti su išla muška djeca. Domaćice bi djecu posipale već pripremljenim zrnima kukuruza i darivala suhim voćem, orasima ili novcem.[17]

Na području Konavala blagdan sv. Barbare naziva se i Varin dan. Vara su sočiva, primjerice suhi bob, suhi grašak, leća, grah, raž, pšenica, crna bobica, slanutak koje se kuhalo u vodi. Obvezan je neparan broj sočiva. Otuda je na Pelješcu izreka „Varica se vari, hoće se devet stvari". Pastirice bi, nekoliko dana prije Varina dana, skupljale drva na hrpice koje su se nazivale „Varine balice". Od tih se varinih balica ložila vatra i dok bi se vara kuhala na komaštrama, pastirice bi veselo pjevale oko vatre. Proricao se urod prema strani na kojoj bi vara provrela. Ako bi provrela sa strane od mora, značilo je da će biti obilje ribe, a ako bi provrela s one strane na kojoj je polje, tumačilo se da će urod biti dobar. Varu su djevojke bacale u vodu, a domaćice bi malo dale i životinjama. Pastiri su željno iščekivali varu i pogačicu te bi onda veselo odlazili na pašu. Za sva tri obroka jela se vara te se taj dan ne bi mijesio kruh niti bi se jelo meso. Ovaj običaj se još uvijek čuva u dubrovačkom kraju, ponajviše u Konavlima.[18]

Običaj kuhanja sočiva vare zabilježen je i u Veloj Luci. Jelo je to koje se pripravlja od svake vare od boba, slanutka, sikirice, leće, pošnje, boba, graška, pšenice koji bi se natopili u vodi večer prije, ali svaki zasebno. Dosta slično vari u Konavlima, ali se uz to jelo i slane ribe.[19]

Kult sv. Barbare nije prisutan na području Dubrovačkog primorja. Prema tome nema ni običaja na taj blagdan, a ni crkvica ili kapelica posvećenih svetici Barbari. Čak je i ime Barbara vrlo rijetko, tek prisutno kod mlađih generacija. Zašto je tako možemo samo nagađati. Iz geografske perspektive, Pelješac i Konavle su relativno blizu Primorju, pa pošto se tamo obilježava blagdan sv. Barbare, očekivalo bi se isto i za Primorje. Zbog toga bi se moglo pretpostaviti da se običaj vremenom izgubio.

2. 2. Sveti Nikola, biskup

Štovanje sv. Nikole iznimno je rašireno i na Istoku i na Zapadu. Hrvati štovanje sv. Nikole iskazuju procesijama, slavljima i spaljivanjima barki. U hagiografskoj se baštini Hrvata uz blagdan sv. Nikole vezuju tzv. Nikolinjski ophodi u kojima osobe prerušene u svetog Nikolu u biskupskom ornatu s palicom i krampusa (đavola) s košarom, lancima i šibom idu od doma do doma kako bi nagradili dobru, a kaznili zločestu djecu. Sveti Nikola zaštitnik je djece i pomoraca, neudanih djevojaka i siromaha, studenata i farmaceuta, pekara i ribara, svjećara i

[17] Isto, 156-157.
[18] Isto, 159-160.
[19] Isto, 160-161.

zidara, trgovaca i tkalaca, zatvorenika i trgovaca, putnika i bolesnika, umirućih.[20] Stoga ne čudi veliki broj zapisanih molitvi sv. Nikoli. Jedna takva zapisana je i u Dubrovačkom primorju

Ovo predajem svetome Nikoli putniku,

koji putuje i po moru, i po suhu,

i po uranku, i po ustanku

sa svakim bratom kršćaninom.

Ti se uputi s našim putnicima

što su pošli na morsku pučinu

da se doma sretno vrate.

Amen.[21]

Biskup Nikola rođen je u Patari u maloazijskoj pokrajini Lyciji. Ne može se sa sigurnošću potvrditi točna godina rođenja. Kroničar Jakov Voraginski navodi godinu 343. kao godinu smrti svetog Nikole, dok Ante Škrobonja navodi da je sveti Nikola preminuo u 75. godini života. Uzmu li se te tvrdnje kao relevantne, rezultat je godina 268. kao godina rođenja sv. Nikole. Bio je sin jedinac bogatih Kršćana, a stric Nikola bio je biskup u Myri. Zaredivši se poslije školovanja, Nikola se povukao u Palestinu živjeti samačkim životom. Nakon smrti stričeva nasljednika, postao je biskup u Myri te je sudjelovao na Nicejskom saboru 325. godine. Preminuo je 6. prosinca kada se i slavi, a kao godine smrti navode se 343., 327., 346. ili 350. godina.[22]

Širenju kulta sv. Nikole uvelike su doprinijeli benediktinci iz samostana Monte Cassina u Italiji. Najstariji podaci o kultu sv. Nikole sežu daleko u prošlost i to negdje između 11. i 13. stoljeća.[23]

Sveti Nikola jedan je od 14 svetaca pomoćnika. Život sv. Nikole prožet je legendama koje su nastale još za njegova života, a umnažale su se nakon njegove smrti. U mjestu Merolinu

[20] Dragić, Marko, „Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*", Ethnologica Dalmatica*, 22 (1), Etnografski muzej, Split, 2015., str. 6.
[21] Zapisala sam u travnju 2018. godine, a kazivala mi je Jele Milković iz Slanoga, rođena 1930. Ova se molitva molila nakon šest Očenaša, šest Zdravomarija i šest Slava Ocu.
[22] Dragić, Marko, *„Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata",* str. 6-7.
[23] Isto, 8.

u Slavoniji ili u Sućurju na Hvaru još uvijek žive predaje o čudima sv. Nikole te se prepričavaju na njegov blagdan.[24]

Sveti se Nikola u ikonografiji prikazuje kao biskup s tri vrećice zlatnika ili s tri zlatne kugle koje predstavljaju njegovo dobročinstvo. Pošto je njegov blagdan blizu Božiću, te tri vrećice počele su se uspoređivati s poklonima Sveta Tri kralja koje su oni s dalekog istoka donijeli malom Isusu. Tako su se nikolinjski običaji stopili s božićnim darivanjem.[25]

Nikolinjski običaji vezani su uz legende o njegovom životu. Najčešće večer uoči njegova blagdana ili za sam blagdan, djeca ostavljaju čizmice ili čarape u koje se ostavlja poklon. Taj običaj darivanja u čizmicu ili čarapu potječe od legende o nesretnom čovjeku koji, zbog nedostatka miraza, nije mogao udati svoje tri kćeri. Čuvši za to, biskup Nikola odluči mu pomoći bacivši kroz dimnjak nekoliko zlatnika koji su pali točno u čarape obješene nad ognjem. Zato se on smatra i zaštitnikom neudanih djevojaka. Na temelju legende o okrutnom gostioničaru koji je krao djecu, ubijao ih i servirao njihovo meso gostima, sv. Nikola postao je zaštitnikom djece. Naime, on je čudesno spasio troje sakrivene djece u posudi za raskol tako što se prekrižio, a oni su oživjeli.[26] Sv. Nikola djeci je omiljeni svetac upravo zbog nikolinjskih običaja darivanja kada dobra djeca dobivaju darove, a zločesta djeca šibu kao upozorenje.

Zaštitnikom pomoraca i putnika postao je prema legendi o putovanju u Svetu zemlju kada ga je na moru zatekla strašna oluja te zamalo brod nije potonuo. Tada je sv. Nikola zaprijetio valovima i oni su se smirili. Zbog toga se posebno štuje u primorskim krajevima gdje se povodom njegova blagdana održavaju procesije (Metković, Brač, Murter, Hvar), no svakako je najpoznatija ona u Komiži na otoku Visu pošto je on ujedno i zaštitnik Komiže i njenih stanovnika. Na svečev dan prinosi se svojevrsna žrtva paljenica (jedna barka, brodica) za ugodna putovanja na moru, a prilikom paljenja odzvanjaju crkvena zvona u njegovu čast. Dragić navodi kako se u nekim primorskim krajevima, primjerice u Splitu, na Šolti, u Kaštelima, sv. Nikola naziva i sv. Mikula, Mikola ili Miko.[27]

Nikolinjski običaji darivanja prisutni su i u selima Dubrovačkog primorja. Djecu se darivalo suhim voćem, narančama, bademima ili komadićem kontonjate[28]. Njegov dan označavao je i početak klanja svinja i radova oko stavljanja mesa u solišta, a zatim bi se to meso

[24] Isto, str. 8-11. (Vidi više u Dragić, Marko, „Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*", Ethnologica Dalmatica,* 22 (1), Etnografski muzej, Split, 2015.)
[25] Isto, str. 11.
[26] Isto, str. 8.
[27] Isto, str. 9-12.
[28] Tradicionalna slastica od dunja koja se servirala na lovorovom listu.

nakon nekoliko dana pričvrstilo poviše ognjišta da se na dimu suši. Sv. Nikola iznimno je štovan svetac u Primorju o čemu svjedoče crkvice posvećene njemu, potom učestalost imena Nikola ili hipokoristika Niko, a za žene Nike, ali i pjesme i molitve upućene dragom svecu. Često se spominje uz sv. Petra. Takva je i težačka kolenda zapisana u selu Visočani.

Sve jezero, sve zeleno, kolendo, kolendo!

A na srijedi pozlaćeno, veselo, veselo!

Na pozlati kolo igra, kolendo, kolendo!

U tom kolu sve đevojke, veselo, veselo!

Među njima dva junaka, kolendo, kolendo!

Sveti Petar i Nikola, veselo, veselo!
Sveti Petar gajde svira, kolendo, kolendo!

A Nikola kolo vodi, veselo, veselo!

Sveti Petar progovara, kolendo, kolendo!

Lakše igraj brate Niko, veselo, veselo!

U kolu su sele[29] *naše, kolendo,kolendo!*
Da nam vijence ne polome, veselo, veselo!

Opet Petar progovara, kolendo, kolendo!

Lakše igraj brate Niko, veselo, veselo!

U kolu su neve[30] *naše, kolendo, kolendo!*

Da nam vijence ne polome, veselo, veselo!

I prstene ne pogube, kolendo, kolendo![31]

[29] sele= sestre
[30] neve= nevjeste
[31] Zapisala sam u veljači 2020. godine, a kazivala mi je Jele Vrlić iz Visočana, rođena 1951. godine u istom selu.

2. 3. Blagdan Bezgrješna začeća Blažene Djevice Marije

Blagdanom Bezgrješnog začeća Blažene Djevice Marije (8. prosinca) obilježava se Božje darivanje Marije, Isusove majke, milošću izuzeća od istočnoga grijeha od početka njezina postojanja. U ikonografiji istočne crkve (u početku i zapadne) bezgrješno začeće izražava se poljupcem Marijinih roditelja, Zaharija i Ane, u susretu na Zlatnim vratima.[32] Blažena Djevica Marija u otajstvu Božića uz malog Isusa ima glavnu ulogu zbog čega joj pučka pobožnost u doba došašća posvećuje osobitu pažnju. Svete mise zornice slave se u njezinu čast. Dragić navodi da se u Zapadnoj Hercegovini taj blagdan naziva Neoskvrnjeno začeće. U Kreševu je to velik svetac, pa su tada služene svečane mise za rupare (rudare) i tada su gorjele dvije esnafske svijeće. Tog su dana rupari davali željezne rude i stipendiju u novcu.[33]

U Livnu i mjestu Tihaljina na ovaj blagdan sadila se pšenica uz tri svijeće. Dragić u svom udžbeniku donosi narodnu pjesmu u kojoj je Mariji Divici obećan zaručnik, Josip.[34]

Uz kult Djevice Marije usko su vezana i vjerovanja u Marijina ukazanja. Motiv Marijina ukazanja opatici Bernardici opjevan je u hrvatskoj usmenoj bračkoj lirskoj pjesmi koja sedmercima pjeva o onom danu kada se nebo rastvorilo, a Sveta Djeva Marija s neba došla u suznu dolinu i kamenu pećinu, a opatica Bernardica kleknula i molila.[35]

Primorci i Primorke često su se u svojim molitvama obraćali Djevici Mariji za pomoć i blagoslov. O tome svjedoče brojne zapisane primorske molitve, no to je tema za sebe.[36]

2. 4. Sveta Lucija

Sveta Lucija rođena je 284. godine na Siciliji u jednoj imućnoj sirakuškoj obitelji. Još kao djevojčicu, otac ju je obećao jednom bogatom mladiću za ženu. Nedugo zatim je uslijedila očeva smrt, a majka Eutihija teško se razboljela. Uzalud su pokušavale pronaći lijek potrošivši velik dio imetka. Naposlijetku, Lucija i majka Eutihija hodočastile su na grob sv. Agate u

[32] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2008., str. 135.
[33] Dragić, Marko, „Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata“, str. 422.
[34] O tome više u Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 135-136.
[35] Dragić, Marko, „Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata“, str. 425.
[36]Motiv Marijina ukazanja opatici Bernardici prisutan je i u primorskim molitvama, a jednu takvu zapisala sam u ožujku 2018. godine po sjećanju Ane Pitarević, rođene Perušina iz Majkova:“Ispod skuta poklekla Bernardica malena. Djeva usta otvori, Bernardici govori: „Bernardice malena, ti ćeš biti blažena. Ne na zemlji tom, neg' u raju nebeskom. Kazat ću ti tajne tri, al' ne kazuj nikom ti, neg' mi reci narodu da mi crkvu sagradu, da mi ljudi dolazu, da se Bogu pomolu jer se digla desnica moga sina Isusa da ih teško udara, da ih teško pokara. Amen!“

Kataniju moliti se za ozdravljenje. Na grobu se Luciji ukazala sv. Agata te joj ozdravila majku, a njoj prorekla da će po njoj Krist proslaviti Sirakuzu.[37]

Potaknuta ukazanjem, Lucija je razdijelila svoje imanje siromasima. Zbog toga ju je njen mladić prijavio vlastima da je kršćanka. Lucija se odbila pokloniti idolima ispovjedivši svoju vjeru u samo jednog Boga, stvoritelja neba i zemlje. Priznala je i svoj čin razdiobe imanja siromasima. Puna vjere i Duha, Lucija je svjedočila svoju vjeru usprkos sučevom ismijavanju, prijetnjama i ponižavanju.[38]

Prvo ju je pokušao odvesti u javnu kuću, ali jaram volova se nije maknuo s mjesta. Pošto mu je ta zamisao o načinu sramoćenja propala, sudac je naredio da se Luciju polije vrelim uljem i smolom te zapali. Ni to mu nije pošlo za rukom jer vatra do nje nije dolazila. Potom joj je dao mačem probosti vrat, a ona je prije smrti predvidjela smrt cara Dioklecijana[39] i prestanak progona kršćana. Njeno se predviđanje vrlo brzo pokazalo istinitim. Na koncu mučenja sudac joj je dao izvaditi oči, no ona je nekim čudom i dalje mogla vidjeti mučitelje. Mučeničku smrt podnijela je 303. godine u rodnom mjestu i tako posvjedočila Kristovu vjeru u doba vladavine cara Dioklecijana.[40]

Običaji darivanja vežu se i za blagdan sv. Lucije. To su bili skromni pokloni u vidu suhog voća, orašastih plodova, naranača ili jabuka i sl. Postoji i običaj ispisivanja imena na papiriće na blagdan sv. Lucije. Imena su pisali isključivo mladići i djevojke koji bi na dan sv. Lucije napisali od jedanaest do trinaest imena. Potom bi svaki dan nakon mise zapalili ili uništili po jedno ime, sve do posljednjega koje bi pročitali nakon polnoćke. Posljednja je ceduljica krila ime osobe za koju će se mladić ili djevojka oženiti, odnosno udati. Često se umetao i prazni papirić koji je označavao izostanak ženidbe, odnosno udaje u nadolazećoj godini. Udaja se predviđala i stavljanjem grane na križ i svetu sliku. Ako bi grana procvjetala do Božića, to je značilo da će se djevojka udati u narednoj godini. Ukoliko grana ne bi procvjetala, vjerovalo se da neće biti udaje.[41]

[37] Dragić, Helena, „Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenica“, *Croatica et Slavica Iadertina*, 13 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017., str. 244.
[38] Isto, str.244.
[39]Rimski car (vjerojatno Salona, danas Solin, oko 245 – u svojoj palači kraj Salone, 313). U početku tolerantan prema kršćanima, Dioklecijan je poslije objavio četiri edikta (napose je važan onaj iz 303) na temelju kojih je izvršen posljednji veliki progon kršćana u Rimskom Carstvu. Umro je u svojoj palači nedaleko od Salone, točnije u današnjem Splitu. (preuzeto: https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=15274 28. 3..2020.)
[40] Dragić, Helena, „Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenica“, str. 244.
[41] Asturić, Marina, „Advent u bročansko-stonskoj tradicijskoj kulturi“, str. 103-104.

Običaj poležaja u bačkim krajevima održavao se i na blagdan sv. Lucije. Poležaji su bili isključivo muškarci, a kao dar bi nosili kvočke i piliće. Gost je s ulaza u kuću pozdravljao ukućane i čestitao.[42]

Na dan sv. Lucije žene nisu plele i tkale jer se vjerovalo da će ti radovi biti uništeni. Na splitskom području vjerovalo se da će sv. Lucija donijeti darove siromašnima. Običaj pravljenja tronošca od sv. Lucije do Badnjaka uključuje i vještačku magiju. Naime osoba, koja bi ga napravila, morala bi odnijeti Badnjak na polnoćku i podignuti se na njega. Vjerovalo se da će tada među okupljenim ljudima moći raspoznati vješci i vještice. Ta osoba ne bi smjela dočekati kraj mise jer bi je u suprotnom vještice i vješci rastrgali. U Lici i Slavoniji ljudi bi ponijeli pšenicu koju bi u bijegu prosuli ispred crkve da se vješci i vještice zabave njenim skupljanjem.[43]

Sijanje pšenice na blagdan sv. Lucije običaj je koji očuvao do danas. Ako bi do Božića pšenica gusto narasla, značilo je da će biti rodna godina, u suprotnom loša. Pšenica se tog dana sijala i u primorskim selima, a djecu se darivalo pokojom voćkom (naranča, jabuka) ili orašastim plodovima.

2. 5. Mladenci, materice i očići

Ne tako davno u Primorju su se obilježavale nedjelje u došašću. Druga nedjelja došašća zvala se Mladenci jer su se tada darivala djeca, zatim su se treće nedjelje došašća darivale majke pa se nazivaju Materice, a posljednja je nedjelja pripala očevima i nazivala se Očići. Poklanjali su se arancini,[44] broštulani mjenduli[45] ili suho voće, a častilo se rodbinu i susjede. Domaćice bi za svoj dan pripremale prikle[46] posute šećerom i cimetom, a nazdravljalo bi se vinom ili rakijom, ovisi čega bi bilo u kući. Od samog čašćenja i darivanja bilo je važnije obiteljsko druženje. Ukućani bi se okupili u kominu oko ognja i stariji bi prepričavali mlađima razne priče o prošlim vremenima ili legende koje su se tako prenosile s koljena na koljeno.[47]

Mladenci se još u narodu nazivaju Ditići, Djetići, Ditinci ili Đetinjci kao što je zabilježeno na području trebinjsko-mrkanske biskupije. Djeci se govorilo da se tog dana ne smiju svađati i da moraju slušati ili će im čirevi iskočiti po stražnjici.[48] Uoči tog dana roditelji

[42] Isto, str.104.
[43] Isto, 104.
[44] arancini= ušećerena korica naranče
[45] broštulani mjenduli= ušećereni bademi
[46] prikle= fritule
[47] Zapisala sam u travnju 2019., a kazivala je Ane Glumac iz Lisca, rođena Ljubišić.
[48] Dragić, Marko, „Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata“, str. 430.

u Primorju ubrali bi po grančicu šipka za „šibanje“. Djeca spreme otkupninu kako bi prošli *lišo*. Naravno, u tome bi uvijek uspijevali. Pripreme roditeljima malo rakije, suhih smokava i naranača da se oslade pa uz obećanje kako će biti dobri spase sebe od šibe. Ako dođe tko od rodbine ili susjeda, počasti se i njih. Okupljeni oko kućnog ognjišta proveli bi dan u priči, nazdravljanju i čašćenju. Pjevalo se i plesalo, a najstariji bi djeci pričali o prošlim vremenima ili o strašnim bićima koja će ih napasti ne budu li dobra.

Treća nedjelja došašća posvećena je svim domaćicama i majkama, čuvaricama ognjišta. Naziv Materice, a Dragić još navodi i Majčice, deminutiv je plurala riječi mater, majka.[49] Tog dana se trebaju otkupiti domaćice, a one već par dana prije marljivo spreme otkupnine. Na stolu su nezaobilazne prikle posute šećerom i cimetom (kako je koja kuća već imala), kava i rakija za kasnije. Zbijaju se šale, pjeva se i veseli sve do večeri kada na „gozbu“ dolaze prijatelji i rodbina. Vrijedna domaćica svega stavi na stol, a kum nazdravlja. Majke djeci daju poklone - to su najčešće orasi, suho voće ili komad mantale. I sve se tako u pjesmi, priči i veselju uživa do kasno u noć.[50]

Treće nedjelje došašća red je na očevima da pripreme otkupninu i počaste obitelj i prijatelje. Naziv Očići deminutiv je plurala riječi otac, a Hrvati u livanjskom kraju Očiće smatraju prvim čelom Božića.[51] U Primorju djeca pred kućama igraju oraha i *mjendula*. Jedan od dječaka podigne od oraha ili *mjendula* gradac, a drugi gađa podignuti gradac s udaljenosti od nekoliko koraka. Ukoliko pogodi podignuti gradac, svi mjenduli ili orasi su njegovi, a ako ne pogodi gubi orah ili mjenudo s kojim je gađao. Osim ove igre, igralo se i „na vatjavice“. Daska se koso postavi pa svi spuštaju mjendule i orahe niz dasku. Tko pogodi spušteni orah ili mjenduo, kupi sve što je ostalo oko daske. Iduća igra je „na rupice“, a za nju se najprije trebaju izdubiti rupice u zemlji pa se s udaljenosti od nekoliko koraka bacaju orasi i mjenduli u rupice. Ako orah ili mjenduo odskoči od rupice, onda se kažiprstom gura do rupice. Tko dovuče orah ili mjenduo do rupice, pobjednik je. Tako su se djeca zabavljala i imala šansu uvećati broj oraha ili mjendula. Rijetko se danas mogu vidjeti djeca kako se ovako lijepo igraju pred kućama. Teško je zamisliti kako su vesela i zahvalna bila djeca na šaci oraha ili mjendula. Za večeru se redovito jela kuhana menestra s kuhanim mesom. Bila je to prava poslastica za primorska nepca.

[49] Isto, 430.
[50] Mojaš, Mato, „Narodni običaji: svečanosti o Božiću i Uskrsu na području Dubrovačkog primorja i otoka“, u *Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka* VII., ur. Niko Ogresta, Dubrovnik: “Primorac“- znanstveno kulturno-prosvjetno društvo Dubrovnik, 1999., str. 59.
[51] Dragić, Marko, *„*Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*“,* str. 434.

Pjevalo se i zabavljalo, a grla su se močila vinom ili rakijom, kako tko voli. Slavilo se do dugo u noć, a ako je tko bio iz daljega, ostao bi noćiti pa ranom zorom put po noge do svoje kuće.[52]

2. 6. Badnjak

„Badnji dan je u folklornom smislu najbogatiji dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi".[53] Riječi su ovo Marka Dragića potkrijepljene brojnim zapisima s terena. Prema Milovanu Gavazziu naziv Badnjak potječe od starocrkvenoslavenskoga glagola bъdeti – bdjeti, ili od pridjeva badar i od toga izvedenoga glagola razbadriti se – razbuditi se, biti budan. Takvo tumačenje potvrđuje i romanski naziv vigilia – bdjenje, noćno stražarenje. Hrvati po sjevernom Jadranu zadržali su naziv vilija, vilija Božja, a neki kajkavci za Badnjak imaju naziv Božićno navečerje. Valja naglasiti kako se badnjak koristi u više značenja, pa ono može označavati Badnji dan, Badnjicu, drvo badnjak, dok se u mjestu Barbarićima kod Čitluka badnjakom naziva onaj koji je nosio badnjak.[54]

Po običajima i obredima koji karakteriziraju Badnjak, Dragić dijeli dan na: Badnje jutro i dan te Badnju noć. Za Badnje jutro i dan ključni su jutarnji čestitari (kvočke, položaj, badnjičari), post i priprema hrane, unošenje drva badnjaka, kićenje zelenilom, škropljenje blagoslovljenom vodom itd.[55] Badnju noć karakterizira unošenje drva badnjaka, posipanje žitom badnjaka i onoga koji ga unosi, slama, koledanje, zatim iščekanje polnoćke, zdravice, posjete prijatelja i susjeda i na koncu odlazak na polnoćku kao vrhunac dana i iščekivanja.[56]

Navedeni se običaji po svom karakteru dijele na panspermijske i divinacijekse običaje, ophode ili obrede. Naziv panspermijski oblikovao se od grčkih riječi *pan* što označava sve, sva i *sperma* u značenju sjeme. Naziv se može kroatizirati kao plodonosni ili obiljenosni. Njima se zaziva plodnost i obilje u nastupajućoj godini, a nerijetko se isprepliću sa simpatičkim obredima. [57] Riječ divinacija etimološki vuče korijen od latinske riječi *divinatio, onis, f.,* a, kako Dragić navodi, znači proricanje, slutnja, pogađanje, gatanje, vračanje, predviđanje, vidovitost.[58]

---

[52] Mojaš, Mato, „Narodni običaji: svečanosti o Božiću i Uskrsu na području Dubrovačkog primorja i otoka", str. 60-61.
[53] Dragić, Marko, „Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi", *Crkva u svijetu*, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, str. 67.
[54]Isto, str. 68.
[55] Dragić, Marko, „Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi", *Croatica et Slavica Iadertina,* 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 399.
[56] Dragić, Marko, „Badnja noć u folkloristici Hrvata*", Croatica et Slavica Iadertina* 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2011., str. 230.
[57] Dragić, Marko, „Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu", *Croatica et Slavica Iadertina*, 11 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015, str. 149-150.
[58] Isto, str. 150.

Panspermijski običaji, obredi, ophodi i divinacije baštine svoj sadržaj iz pretkršćanskog doba. Prisutnost panspermijskih običaja očituje se i kod blagdana Svete Barbare, Svete Lucije, Božića, Silvestrova, Nove godine, Pokladnoga utorka (uoči Pepelnice), Uskrsa, Svetoga Jurja, Duhova, Rođenja Ivana Krstitelja.[59]

Na Badnje jutro po selima Dubrovačkog primorja već su se od ranog jutra kitila polja, domovi, štale, guvna. Kitilo se zelenim grančicama lovora ili ljute naranče. Vjerovalo se da zelenilo tjera demonske sile.[60] Inače se zelenilu pripisuje apotropejska, panspermijska i estetska funkcija. Običaj kićenja zelenilom duboko je ukorijenjen ne samo u hrvatsku tradicijsku kulturu, već i šire, primjerice pravoslavci također kite štale, njive, domove, groblja bršljanovim grančicama. Korijeni ovog običaja sežu daleko u prošlost i to u doba drevnih Rimljana. Kod njih je bio običaj darivati novogodišnju okićenu granu, odnosno strenu[61] svojim najbližima.[62]

Jedan od starijih običaja svakako je paljenje badnjaka. Ono zauzima središnje mjesto od badnjeg jutra pa sve do odlaska na polnoćku. Taj običaj prvi spominje biskup Martin iz Bracare u Španjolskoj (umro 580. godine), no sam običaj je puno stariji i seže daleko u prošlost. Palili su ga drevni Rimljani, ali i južnoslavenski narodi, te Englezi, Francuzi, Nijemci, Portugalci, Letonci i dr. Kod Hrvata najstariji spomen paljenja badnjaka zapisan je u znamenitom dubrovačkom statutu *Liber statutorum ciuitatis Ragussi* iz 1272. godine. U statut se spominju pomorci koji su na Badnji dan donosili panj koji bi položili u vatru. Za taj čin bili bi nagrađeni.[63]

Marko Dragić navodi dvije vrste badnjaka u hrvatskoj tradicijskoj kulturi: "prva je grana kojoj lišće još nije otpalo. Uzima se najčešće grana hrasta cera. Druga vrsta badnjaka je - klada, panj ili truplo stabla dugo od jedan do dva metra i debelo trideset do pedeset centimetara i dva manja komada drveta. Na području Dalmacije, Istre i otoka to su najčešeće bio panj masline ili česmine, dok se u Lici, Slavoniji, Bosni i Hercegovini uzimalo drvo cera ili hrasta".[64] Nije slučajan odabir hrasta ili cera pošto, kao dugovječna stabla, simboliziraju Božju vječnost.

Broj je paljenih badnjaka varirao, najčešće su se palila tri ili jedan, a rjeđe dva. Po običaju, na jugu Dalmacije palilo se onoliko badnjaka koliko je bilo muških glava u kući s tim da se brojilo i nerođeno muško čedo.[65]

[59] Isto, str. 150.
[60] Zapisala sam po sjećanjima Ane Glumac rođene u Liscu. Isto su mi potvrdile i ostale kazivačice.
[61] Lat. strena, -ae, f. – znači znamenje, dar o Novoj godini.
[62] Dragić, Marko, „Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu*",* str. 161.
[63] Dragić, Marko, „Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*",* str. 69.
[64] Isto, str. 70.
[65] Isto, str. 70.

Uistinu su bogati i raznoliki običaji paljenja badnjaka. Svaki kraj ima svoj običaj, obred unošenja badnjaka i molitve. Uobičajeno bi se badnjak unosio uz čestitke ukućanima, a potom se posipao pšenicom, blagoslovljenom vodom i vinom čime se zazivala plodna godina, ali i rađanje djece u nastupajućoj godini. U Dubrovačkom primorju simboličan je unos badnjaka u dvore. Ovako je to izgledalo u selu Lisac:

> *Dva, tri dana prije Badnjaka ubrao bi se dub i on bi se skresao. Na Badnjak, u večer, dub bi se donosio na vrata komina. Onda bi rekao domaćin: „Dobra veče! Čestito vam Badnje veče!" Potom bi se badnjak posipao pšenicom i blagosiljao se krštenom vodom. Taj badnjak bi gorio do Sveta Tri Kralja (6. 1.) kada bi se ugljen ili žerava, koja bi ostala od badnjaka, nosila od njive do njive i blagoslivljale bi se. Vjerovalo se kako će taj ugljen badnjaka čuvati urod od bolesti i zla svakoga.*[66]

U selu Visočani, par kilometara udaljenog od Lisca, drvo badnjaka bi se i gobinjalo[67]:

> *Popodne bi se bro badnjak za uvečer unijeti u komin. Tamo bi se skupila cijela obitelj. Molio bi se Bog, krstio bi se badnjak, blagoslivljalo. Smolio bi molitvicu, predo za svoje mrtve. Brala bi se lovora i onda bi se gobinjo badnjak na vrhu. U njega bi se stavila grančica lovore. I onda bi se na Božić ujutro lovora nosila po svim baštinama i po torovima. Nosio bi se i tamjan, palilo bi se tamjana i onda bi se malo kadilo po kući i blagosov bi se nosio po torovima. Ne bi se tamjan nosio po baštinama, koliko znam, nego samo dokle je naš pokojni đed bio živ torovi, okućnica i komin i tako.*[68]

Vjerovalo se da vatra badnjaka donosi mir i dobro ukućanima. U kršćanskoj simbolici predstavlja mučeništvo i vjerski žar, kao i pobjedu svjetla nad tamom. Paljenjem badnjaka izražavao se kult pokojnika jer se vjerovalo da se pokojni ukućani okupljaju oko badnjaka.[69]

---

[66] Zapisala sam po sjećanjima Ane Glumac, rođene Ljubišić iz sela Lisac.

[67] „Gobinjanje je naziv za božićno kićenje u stonskom kraju, a u okolici Neuma gobin je naziv za grane bršljana kojim su se prije sunca kitili: domovi, groblja, štale, torovi, njive Gobino je kod starih leksikologa sinonim za triticum spelta, pa je prema tome gobinja pletenica ili trak od lišća ili cvijeća što se stavlja kao nakit na zidove, vrata, pričvršćen na krajevima, a u srijedi visi; sinonim girlanda. Gobinji su u srednjoj Dalmaciji naziv za velike božićne kolače koji se stavljaju na trpezu okićenu lovorikama. U ruskom jeziku gobina je naziv za obilje, bogatstvo, žetvu. U staro-bugarskom gobino znači obilje, izobilje, pretek. U staro-crkveno-slavenskom gobino je naziv za poljske plodove, prinose. U hrvatskom i srpskom jeziku gobino je sinonim i za pljevu (Kajmaković, 1961). Petar Skok smatra da je taj riječ posuđenica od gotske riječi gabei, a ta riječ baštini svoj naziv od latinske riječi habeo 2. (imati, posjedovati)." Navodim prema: Dragić, Marko, „Hrvatski panspermijski običaji", str. 159. O tome više: Dragić, Marko, „Badnje gobinjanje i kićenje u kulturnoj baštini Hrvata", *Bosna franciscana,* XXI, 39, Franjevačka teologija, Sarajevo, 2013., str. 63-75

[68] Zapisala sam po sjećanjima Jele Vrlić, rođene Đanović iz Visočana.

[69] Dragić, Marko, „Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*",* str. 85-86.

Na Badnji dan obavezan je post i nemrs, a kršenje se smatralo smrtnim grijehom. Jele su se grahorice, suha riba, pogačice, krumpir itd. Bogata je i raznovrsna gastrološka ponuda diljem Hrvatske. U splitskom kraju večerala se kavora[70] s krumpirom na ulje, a obavezni su bili bakalar i jegulja. Poslije večere slijedile bi fritule i dešop u prošeku. Kaštelani su objedovali bijeli ili zeleni kupus sa suhim šljivama, dok se u Imotskoj krajini kod odraslih do večere malo što jelo, pila se samo voda. U koprivničkom kraju tradicionalnu su se pripremali mlinci na suho, a u Slavoniji fiš paprikaš.[71]

U primorskim kominima kuhale su se grahovice, bobica, slanutak ili leća. Uz to se spremala i suha riba, ovisno o tome tko je što imao. Na stolu su neizostavne i prikle. O tome svjedoči i zapis sa terena:

> *Postilo se na Badnji dan. Onda bi se ujutro spremale prikle i kuhali se grahovi, bobica slanić, leća, što bi ko. Imo je ko je što volio. I onda ko je mogo kupit i bakajar to bi bila poslastica da je mogo neko priuštit da kupi bakajar. I neku suhu ribu drugu u toku Badnjega dana. Ili kupus pod uje i tako većinom se riba i grahovi. (...) Za sutri dan se na Badnji dan spremalo meso za kuhat menestru. To bi se na Badnji dan sve obralo i skuhalo do ponoći. Ko je išo na ponoćku, išo je. I onda bi se iza ponoćke išlo po kućama. Mladost oni u onega, oni u onego ko je imo u punice, u prijateja. Onda bi se onaj, mezilo iza ponoćke više kad se počelo mrsit na Božić kad bi svanilo. Obavezno bi mi ko mladost sastali se pa bi išli u jednu kuću, uvalili se. Onda je u nas bila zornica u 5 i onda mi ne bi nikako ni lijegali nego bi odma sa posijela odmah bi išli u sv. Ivana na misu. I tu bi pjevali nijesmo ni lijegali do sutri dan do mise do Božića. Ko mladost vazda bila i ostala.*[72]

Ipak, najviše se primorska čeljad veselila kolendarima i kolendanju. Koledanje ili kolendanje (kako se naziva u Dubrovačkom primorju) dio je čestitarskih ophoda.[73] Čestitari, kolendari išli su od kuće do kuće i uz pjesmu-kolendu- čestitali Božić sumještanima koji bi ih počastili prigodnim tratamentom: suhim smokvama, mjendelima[74], kotonjatom[75], rakijom, vinom itd. Svako selo imalo je svoju kolendu, ali se karakteristični pripjevi iza svakog stiha *kolendo, kolendo,* odnosno *veselo, veselo* nisu mijenjali. U Slanom i Majkovima išli su

[70]kavora= cvjetača
[71]Dragić, Marko, „Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi“, str. 247.-248.
[72] Zapisala sam po sjećanjima Jele Vrlić iz Visočana, rođene Đanović u veljači 2020. godine.
[73] Dragić, Marko, „Badnja noć u folkloristici Hrvata“, str. 255.
[74] mjendeli= bademi
[75] Tradicionalna slastica od dunja koja bi se izlijevala u posebne kalupa, a potom na lovorov list na kojem bi se i poslužila.

kolendati i mladi i stari, žene i muškarci, dok su primjerice u selu Visočani kolendale samo djevojke:

> *Kolende su bile na badnje veče. Onda bome matere su i babe spremale za Božić. A mi bi mlade skupile se koliko nas je bilo i onda bi išle od kuće do kuće i kolendavale. Pred svakim vratima smo zapjevale ovim dvorim dobra veče, čestito vam Badnje veče. I onda bi nam dali što su imali. Prije nije bilo ko danas, objes i puno čokolada i bonbona nego što bi imali. Šaku mijendela, smokava, rogača i onaj imo bi neko i čokoladu ili kunicu. Neko bi dao dinar, ali malo je bilo dinara tada većinom bi bilo slatkiša. I onda bi na kraju to, đe bi se u zadnjoj kući završili, tu bi se malo proslavili i podijelili to malo što smo imali sirotinje. Ako bi imale čokoladu podijelile bi i pojeli nije bilo Bog zna što, ali bilo je bitno to veselje. Ako bi bio koji muški, mogo bi i on ić s nama. Ali većinom su ženske išle. Išli bi muški za nama, pa bi vazda se zafrkavali, skakali za nama ko i vazda. Većinom su ženske pjevale. U nas nije bilo ko sade što po Gradu. Ako je bio neko u koroti, onda ne bi išo. I kažem i ako bi neko umro u kući, samo bi ušli i rekli dobra veče, čestito vam Badnja veče. Ne bi se pjevalo. Ako bi nas primili, znali smo koja je kuća gostoljubiva, a koja nije, pa ne bi ni ulazili ko nije bio za to. Tako je to vazda bilo i ostalo.*[76]

Kolendanje bi okončalo malo prije ponoći, a zatim bi se obavezno išlo na polnoćku.

4. Koledarske i veselarske pjesme

Marko Dragić definira koledanje kao „tradicijski čestitarski ophod u kojem se pjeva kolenda, koleda ili kolendva. Koledarske pjesme pripadaju usmenim lirskim obrednim pjesmama, a značajan ih je broj kristijaniziran. Najčešće im svaki stih završava pripjevom koledo, koledo. Strukturom su bliske zdravicama i blagoslovima. Premda se motivi u koledarskim pjesmama prepleću s motivima adventskih i božićnih usmenih lirskih vjerskih pjesama, one su pretežito svjetovne. Sadržaj je koledarskih pjesama raznovrstan i varira od ljubavne, povijesne, mitske do vjerske tematike.“[77] Kolendama se pozdravljalo ukućane i kućanstvu se zazivala sreća i blagostanje. Skupinu čestitara, odnosno kolendara činili su najčešće momci, a kasnije i djevojke, koji su obilazili kuće i širili dobre želje. Iako ne postoji

[76] Zapisala sam u veljači 2020. godine po sjećanju Jele Vrlić iz Visočana, rođene Đanović.
[77] Dragić, Marko, „Koledanje i veselanje u hrvatskoj tradiciji“, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu*, br. 1, Split: 2008., 23.

pravilo koje nalaže broj koledara, skupinu bi činilo barem četvero mladića, ali su to češće bile veće skupine.[78]

Marko Dragić ističe trodijelnost koledarskih ophoda. Prve dvije kitice pjevaju se ispred vrata, a druge u kući, dvorima.“[79] Kolendare se častilo lijepim tratamentom[80], suhim smokvama, broštulanim mjendulima i arancinima. U kući, u koju se mlada udala, stavlja se jabuka s nabodenim maslinovim grančicama što predstavlja plodnost i mir. One pak kuće u kojima je netko umro zaobilaze se u potpunoj tišini. Pošto kolendari donose lijepe želje, veselje i ljubav zauzvrat im se daje ono što sami traže u svojim kolendama: „*Otvorite škafetine, dajet nama beškotine! Dajte nama šaku rogača da nam grla budu jača!“*[81] Do danas se sačuvao običaj kolendavanja, ali umjesto šake rogača i beškotina[82] daju se slatkiši i novac. Danas se kolenda samo na Badnjak, a prije se kolendavalo i za Novu Godinu kao i za Sveta Tri Kralja.

Teško je sa sigurnošću tvrditi od kuda je i kada običaj kolendanja došao u našu kulturu. Ipak, nalazimo neke zapise koji svjedoče o starosti i dubokoj ukorijenjenosti ovog običaja u narodu. Najstariji je spomen kolede u Bugara u IX. stoljeću zapisan u jednom članku Sinajskog trebnjika kojim se zabranjuje koledovanje i to „*kako bivši pogani činjahu“.* Sličnu vijest donosi i kasniji zapis ruske zabrane iz XI. stoljeća u kojoj stoji kako „*nije lijepo koledovati ni rusalije plesati“* i „*da tako stari pogani činjahu“.* Kod nas je najstariji spomen sačuvan u Dubrovačkom statutu iz 1272. godine. [83]

Različiti su stavovi o podrijetlu riječi *koleda.* Konzultirajući različite naslove iz literature, stječe se dojam da je svako njeno tumačenje ispravno sagleda li se u kontekstu vremena u kojem je nastalo.[84] Lozica naglašava da kolede „nastavljaju drevne obrede mnogih indoeuropskih naroda u doba zimskog solsticija (ili povezane s početkom nove godine), a tim običajima pripadaju i *Januarske kalende* starih Rimljana, koje po svoj prilici nisu izvor slavenskih koleda, nego srodna pojava koja je utjecala na slavenske kolede na području dodira Rimljana i Slavena.“[85]

[78] Isto, str. 22.
[79] Isto, str. 23.
[80] Tratamenta = čašćenje
[81]Stihovi iz današnje dubrovačke kolende
[82] Dvopek
[83] Isto, 328.
[84] Žanetić, Katarina, „Božićno koledanje i veseljanje na otoku Korčuli“, *Ethnologica Dalmatica* 23, Split, str. 73.
[85] Lozica, Ivan, „Došli smo vam kolendati“, *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, Vol. 36 No. 2 , 1999., str. 71.

Naziv koleda etimološki vuče korijene iz grčkog i latinskog jezika i to od glagola *caleo*, što znači zazivati, pozivati, sazivati. Neki znanstvenici smatraju da naziv kolenda proizlazi od latinske riječi *kalendae* što znači prvi dan u mjesecu.[86] S druge strane, neki etnolozi i antropolozi naziv dovode u vezu s imenom praslavenske i sveslavenske božice *Kolede* ili boga *Koleda.* U prilog ovoj tezi pridodaje se postojanje koleda i kod drugih slavenskih naroda po nazivima: *koljada* (u ruskom) ili *koleda* (u srpskom, slovenskom, bugarskom, češkom, poljskom).[87] Kada se već tumači etimološko podrijetlo naziva koleda, ne bi bilo na odmet pozabaviti se i značenjem samog naziva koji je mnogostruk. U usmenom se diskursu mogu čuti i nazivi *kolenda, kolendra* (u Splitu i okolici) ili *koledva* (u Dubrovniku i okolici, Belom na otoku Cresu), dok se analogno tome izvođači nazivaju *koledaši, kolendaši, kolendraši, koledvaši te kolojani* (u Zlarinu kod Šibenika), *koleđani* (kod Hrvata u Rumunjskoj, a u Gdinju na Hvaru ophod se zove *koleđanje*), *junaki i ditići* kod gradišćanskih Hrvata, *koledvači* te *koleđani, kolijani*. U Istri, Hrvatskom primorju pa i Lici nazivaju se i *fiole* prema pripjevu „fiole".[88] Koledom se naziva i pjevanje mladića djevojci po prozorom, ali i božićni kruh, božićno darivanje, božićna vatra, božićna slama koja se na Badnju večer prostirala po sobi. Koleda, uz već navedeno, označava krijes koji se palio na Jurjevdan (23. travnja) i na Ivandan (24. lipnja) te krijes koji se palio za vrijeme biranja seoskih kraljeva. Osim toga, koledom su se nazivale obredne vatre koje su palili uskoci, a kod gradišćanski Hrvata koledati znači prositi.[89]

Veselarskim pjesmama označavaju se božićne i predbožićne pjesme u osmercima s pripjevom *veselo, veselo,* a karakteristične su za područje južne Hercegovine.[90] Ophod u kojem se pjevaju veselarske pjesme naziva se veselanje ili veseljenje. Veselarske pjesme izvodile su se, jednako kao i kolede, ispred kuća, u polju ili planini. Veselali su svi; stari i mladi, domaćice i pastirice, mladići, oženjeni ljudi od početka adventa pa do Sveta Tri Kralja. Veselarske pjesme imaju iznimnu estetsku vrijednost i zbog toga su važan dio kulturne baštine i tradicije hrvatskog naroda.[91]

Na dubrovačkom području ustalio se naziv kolenda i kolendanje. Kolendom se prvotno nazivala naranča u koju bi se zabile grančice masline s nanizanim suhim smokvama. Te bi

[86] Dragić, Marko, „Kolendanje i veseljanje u hrvatskoj tradiciji", str. 22.
[87] Isto, str. 22.
[88] Isto, str. 21.-22.
[89] Isto, str. 22.
[90] Dragić, Marko, *Veselanje u južnoj Hercegovini i u Blatu na Korčuli,* Stolačko proljeće, XIV, Stolac, 2016, str. 157-171.
[91] Dragić, Marko, „Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta Tri Kralja", *Croatica et Slavica Iadertina,* Vol. 14/1, br. 14, 2018. str. 203.

kolende djevojke poklanjale čobanima ili mladićima koji bi ih čuli na paši kako pjevaju. Običaj kolendanja zadržao se na dubrovačkom području sve do danas. Kolendaju stari mladi, djevojke i mladići. To je dio naše kulture, identiteta, ali i odrastanja. Nažalost, neke kolende su se zaboravile i izgubile. Danas se većinom izvodi dubrovačka kolenda. No, ne tako davno gotovo je svako selo imalo svoje kolende. Najčešće su to bile varijacije na istu temu, a razlika bi bila u nekoliko stihova. Neke su se kolendale tokom došašća, druge na Badnjak kao dio čestitarskih ophoda, a kolendalo se i na Novu Godinu kao i na blagdan Sveta Tri Kralja.

Ovako se kolendalo u Majkovima, najvećem selu Dubrovačkog primorja:

Ovim dvorim dobraveče, kolendo, kolendo!

Čestito vam Badnje veče, veselo, veselo!

Mi smo došli kolendati, kolendo, kolendo!

Ovim dvore hvale dati, veselo, veselo!

Pred kućom vam bor zeleni, kolendo, kolendo!

Na vrh bora orle sjedi, veselo, veselo!

Kako orle krilim trese, kolendo, kolendo!

Opadaju zlatne rese, veselo, veselo!

Vi pošaljite sluge svoje, kolendo, kolendo!

Kosindjere drage naše, veselo, veselo!

Da pokupe zlatne rese, kolendo, kolendo!

Da odnesu u kovača, veselo, veselo!

Da sakuje zlatne ključe, kolendo, kolendo!

Da otvore dvore vaše, veselo, veselo!

Mi vam vele ne ištemo, kolendo, kolendo!

vranje konje ne gonimo, veselo, veselo!

ni bisake ne nosimo, kolendo, kolendo!

Već nam štogod darujte, veselo, veselo!

suha voća i smokava, kolendo, kolendo!

mijendela i oraha, veselo, veselo!

i žutijeh naranača, kolendo, kolendo!

i mantale jednu peču, veselo, veselo!

da vam Bog da dobru sreću, kolendo, kolendo!

Stara vina u bocunu, veselo, veselo!

što hranite u kantunu, kolendo, kolendo!

i kupicu rozulina, veselo, veselo!

da rečemo „Viva, viva", domaćine, ti uživaj, kolendo, kolendo!

domaćice, živa bila, veselo, veselo!

Bit će s medom pogačica, kolendo, kolendo!

i priklica popečena, veselo, veselo!

slatkim medom prelivena, kolendo, kolendo! [92]

Na primjeru ove kolende jasno se ocrtavaju glavna obilježja kolendarski pjesama, između ostaloga i trodijelnost. U prvom dijelu, koji se izvodi ispred dvora, pozdravlja se domaćine i daje im se koja hvala[93], a kada ih se primi u kuću, iznose svoje tople čestitke i želje za dobru i uspješnu godinu. Završni dio kolende sastoji se od rima u kojima kolendari traže darove. Ponekad bi ostali jesti i piti u kući, a ponekad bi im se dalo suhih smokava, naranača i nerijetko koju kobasicu da ponesu u torbama. Nadalje, iza svakog stiha slijede pripjevi *kolendo, kolendo,* odnosno *veselo, veselo.* Kolenda je opjevana u osmercima i uzastopnom rimom (aabb). U kolendi su prisutni i stalni epiteti karakteristični za narodne predaje i pjesme, primjerice *bor zeleni, vranji konji, zlatni ključi.* U leksiku ove kolende sačuvani su arhaizmi te dijalektalna obilježja, primjerice: epitet *žutijeh naranača* u kojem je sačuvan ijekavski refleks jata u gramatičkom morfemu*;* akuzativ *ključe* u kojem je sačuvan oblik kratke množine; arhaizmi su *kosindjer* (poslanik), *bisake* (izatkane vreće za konje), *dvori (*kuća, obiteljski dom);

[92] Zapisala Rebeka Milković, a kazivala Ane Pitarević iz Majkova, rođena Perušina.
[93] dati hvalu - frazem koji znači pohvaliti nekoga

u posebnosti leksika pripadaju i riječi *kantun* (kut), *boculin* (bočica, mala boca), *mantala* (slatko od grožđa), *mjenduli* (bademi).

Sljedeća kolenda zapisana je u majkovskom zaseoku Kunja Ljut te je nešto kraća od prethodne. No na planu sadržaja i kompozicije sličnosti su i više nego očite, što ne čudi uzme li se u obzir udaljenost sela od svega nekoliko kilometara. Ipak, razlog tome ne leži samo u maloj udaljenosti, već i u tehnici pamćenja koledi i općenito usmenih priča, molitvi, pjesama ili predaja. Pamtili su se ključni motivi, a ostatak se mijenjao ili popunjavao ustaljenim strukturama.

Ovoj kući dobraveče, kolendo, kolendo!

čestito vam Badnje veče, veselo, veselo!

Mi smo došli kolendati, kolendo, kolendo!

ovim dvorim hvale dati, veselo, veselo!

Preveli se preko žala, kolendo, kolendo!

u karoci od gospara, veselo, veselo!

Obišli smo brda, gore, kolendo, kolendo!

dok smo našli ove dvore, veselo, veselo!

Pred dvorima zelen bor, kolendo, kolendo!

na vrh njega sjedi orlo, veselo, veselo!

Kako orlo krilim trese, kolendo, kolendo!

opadaju zlatne rese, veselo, veselo!

i posipuje sluge vaše, kolendo, kolendo!

Doli šipke otvorite, veselo, veselo!

pa nam štogod darujte, kolendo, kolendo!

Mjendula i oraha i žutijeh naranača, veselo, veselo!

i mantale jednu fetu, kolendo, kolendo!

da vam Bog da dobru sreću, veselo, veselo!

Kad vam dođu prijatelji kolendo, kolendo!

Viva, viva, domaćice ti uživaj, veselo, veselo!
Domaćine, sretan bio, kolendo, kolendo! [94]

Ova verzija predbožićne kolende iz zaseoka Kunja Ljut opjevana je u osmercima i većinom u uzastopnoj rimi s ponekim odstupanjima. Uz već gore navedene arhaizme i lokalizme nailaze se i drugi, primjerice: *doli* (dolje), *karoca* (kolica), *posipuje* (posipa). Ovim dvjema kolendama obavezno se započinjalo kolendanje.

Druge dvije kolende također imaju sličnosti na planu sadržaja i oblika, pa se mogu usporediti u tom okviru. Dok su se prve dvije kolende kolendale na Badnju večer u čestitarskom ophodu kolendara, ove su se kolende pjevale za vrijeme rada u polju ili za vrijeme ispaše. Prva kolenda zapisana je u selu Visačani, a druga u susjednom Liscu.

I.

Božić zove s one strane, kolenda, kolenda!
prevest te me na te strane, veselo, veselo!
Na te strane sinjeg mora, kolenda, kolenda!
žene mu se ozivale, veselo, veselo!
Mi te preves ne možemo, kolenda, kolenda!
Naših ljudi doma nije, veselo, veslo!
Otišli su u badnjake, kolenda, kolenda!
U badnjake za Božića, veselo, veselo!
Neće doći do neđeje, kolenda, kolenda!
Ni do druge polovine, veselo, veselo![95]

Kolenda prikazuje običaj branja badnjaka. Kao i prethodne dvije, opjevana je u osmercima. Prva dva stiha povezana su uzastopnom rimom, dok u ostalima rima izostaje. Odraz dijalekta vidi se u riječima: *ozivale* (odazivale) i *neđeje* u kojoj je došlo do mlađe jekavske jotacije i depalatalizacije. Neznatna su razlike u drugoj kolendi, a radi se o jednom stihu više i drugim odabirom riječi. Nadodan je, ili u prvoj izostavljen, stih *Na đe su vam ne bilo ih.*

[94] Zapisala sam u srpnju 2018. godine po kazivanju Nike Tomović iz Slanoga. Rođena je u Majkovima, točnije u zaseoku Kunja Ljut.
[95] Zapisala sam u veljači 2020. godine, a kazivala Jele Vrlić, rođena Đanović iz Visočana.

Zanimljivo je promatrati te razlike od sela do sela u gotovo istim kolendama tim više što se ne može ustanoviti koja je starija, odnosno prvotna koja se dalje širila u varijacijama. Dijalektalne i leksičke posebnosti ove kolende su: za leksik je vezan primjer *banda* (strana), a u dijalektalnom smislu zanimljiv je zanijekani prezent glagola biti *nijesu* u kojem je očuvan gramatički morfem *-ije*, *đe* (gdje) i *neđeja* primjeri su mlađe jekavske jotacije.

II.

Božić zove s one bande, kolendo, kolendo!

Prevest nas na te bande, veselo, veselo!

Na te strane vode hladne, kolendo, kolendo!

Žene im se odazivale, veselo, veselo!

Mi vas prevest ne možemo, kolendo, kolendo!

Nama doma ljudi nijesu, veselo, veselo!

Na đe su vam ne bilo ih, kolendo, kolendo!

Otišli su ubra badnjake, veselo, veselo!

Neće doći do neđeje, kolendo, kolendo!

ni do druge polovice, veselo, veselo!

Ni do treće doći neće, kolendo, kolendo![96]

I ova se kolenda, kao i prve dvije, kolendala za vrijeme težačkog rada. Motiv *sele* koja pleše u kolu čest je u kolendama dubrovačkog primorja. I to je odraz svakodnevnice jednog starog primorskog sela u kojem se živjelo za *feste* i nedjelje kada se obavezno balalo, igralo Linđo na kamenim guvnima. Mladići i djevojke zaljubljivali su se i *vjerali* u kolu obećavajući si vjernost, poštivanje i ljubav. Ponavlja se i motiv kovača kome nose zlatne rese da od njih napravi ključeve za otključati grad. U gradu pak kolo igra, a u kolu devet braće i sestra Anka koja na glavi nosi crveni vijenac. Taj crveni vijenac vjerojatno predstavlja vijenac sa peružicama opleten srmom i crvenom trakom, a dio je tradicionalne primorske svatovske nošnje.[97] Neočekivana, a time i najneobičnija pojava u kolendi svakako je crni moro, Arap.

[96] Zapisala Rebeka Milković u travnju 2019. godine po sjećanju Ane Glumac, rođene Ljubišić iz Lisca.

[97] Ženska svadbena nošnja zove se laneta. Prelazila je u nasljedstvo s koljena na koljeno. Činilo ju je više slojeva i to redom: 3 ili 4 skuta (podsuknje), košulja od kambrika, potom kotula (suknja) od crvene lanete, župica od

Zaista je začuđujuće otkuda sada u tom primorskom ambijentu i atmosferi, u tradicionalnom kolu Arap, crni moro. Vjerojatno je riječ o utjecaju islamske kulture i Turaka s kojima su Primorci dugi niz stoljeća bili u neposrednom dodiru. Nekad se djecu zastrašivalo crnim morom, a ovdje je on kao nesreća. I na kraju nezaobilazna šala na račun dubrovačke gospode koja troše zrna papra iako su crnja od crnog mora.

Na sre' sela orah raste, kolendo, kolendo!

Pod njim sjedi brat i sele, veselo, veselo!

Sele brata iglom bocka, kolendo, kolendo!

Ustani se moj brajane, veseleo, veselo!

Pa se penji na oraha, kolendo, kolendo!

I uberi resu, dvije, veselo, veselo!

Resu, dvije i četiri, kolendo, kolendo!

Pa odnesi u kovača, veselo, veselo!

U kovača, u krojača, kolendo, kolendo!

da nam skuje nove ključe, veselo, veselo!

Za otvorit bijela grada, kolendo, kolendo!

Bratac selu poslušao, veselo, veselo!

Pa se penje u oraha, kolendo, kolendo!

I ubere, resu dvije, veselo, veselo!

Resu, dvije i četiri, kolendo, kolendo!

Pa odnese u kovača, veselo, veselo!

Kovač skuje nove ključe, kolendo, kolendo!

I otvore bijela grada, veselo, veselo!

---

crvene lanete, ogrnjač od bijele ili crvene lanete i na koncu ubrusac oko vrata. Mlada je na nogama obično nosila bijele pamučne bječve, a na glavi vijenac s peružicama opleten srmom i crvenom trakom. Kosu je krasila zlatnim iglama (obično 6), a oko vrata visio je zlatni kolarin od 16 zlatnih kolutova. Na prsima je nosila zlatnu iglu sa zlatnim srcem, a na ruci prsten.

Kad u gradu kolo igra, kolendo, kolendo!

A u kolu devet braće, veselo, veselo!

Među njima sele Anka, kolendo, kolendo!

Na glavi joj crven vijenac, veselo, veselo!

Obrne je mlađi brat, kolendo, kolendo!

vijenac padne u jezero, veselo, veselo!

A povika sele Anka, kolendo, kolendo!

Ajme meni devet braće, veselo, veselo!

Up'o vijenac u jezero, kolendo, kolendo!

Ko bi mi ga izvadio, veselo, veselo!

Dala bi mu ljubit lice, kolendo, kolendo!

To začuo crni moro, veselo, veselo!

Pa se skače u jezero, kolendo, kolendo!

I izvadi Anki vijenac, veselo, veselo!

A povika sele Anka, kolendo, kolendo!

Ajme meni devet braće, veselo, veselo!

Za koga me vi paziste/goiste, kolendo, kolendo!

Za Arapa, crna mora, veselo, veselo!

A povika crni moro, kolendo, kolendo!

Još je crnje zrno papra, veselo, veselo!

Pa ga troši sva gospoda, kolendo, kolendo!

Sva gospoda dubrovačka, veselo, veselo![98]

[98] Zapisala Rebeka Milković u travnju 2019. godine po sjećanju Ane Glumac.

5. Običaji na Božić

Božić je najveseliji i najomiljeniji kršćanski blagdan. Razlog tome leži u općoj atmosferi u vrijeme Božića koja je radosna i blago razuzdana. S druge strane, Uskrs je svakako ključan blagdan za kršćansku vjeru i najznačajniji crkveni datum, ali se za njega veže suzdržana i tiha atmosfera kojoj prethodi korizma kao vrijeme odricanja, molitve i skrušenosti.[99]

Isus se rodi! Božić je njegov rođendan, dana kada se sin Božji rodio u štalici za spas čovječanstva. Pastiri su se došli pokloniti malom Kralju, a s Istoka vođeni zvijezdom repaticom došla su i Tri kralja. Božić je kršćanska tradicija rođenja Isusova, no korijeni joj sežu još u antičku rimsku tradiciju. Već je rimski car Aurelijan (270.-275.) 25. prosinca proglasio *dies natalis solis invicti* (rođendan nepobjedivog sunca). Taj se datum može povezati s proslavom zimskog solsticija 21. prosinca, kada je noć najduža u godini, a taj datum ujedno označava i početak agrarne godine. Slavljenje početka agrarne godine prisutno je u raznim kulturama, vjerama i civilizacijama kroz povijest. Cilj obilježavanja bio je magijsko, ritualno ili religijsko osiguranje nanovog buđenja prirode. Razlika je bila u pričama i motivima kojima je ta priča o nanovom buđenju prirode ispričana. Najčešće bi se koristio motiv antropomorfnog bića, no to je pitanje religije, kulture ili mitologije određene civilizacije.[100]

Dakle, obilježavanje i slavljenje početka agrarne godine nije nikakva kršćanska ili zapadnoeuropska novina. Sve te ranije mitološke predloške kršćanstvo je u potpunosti utkalo u svoje obrede u 4. stoljeću od kada potječu i prvi podatke o proslavi Kristova rođenja. Naime, 360. godine papa Liberij I. dao je sagraditi kapelu s jaslicama koja je od 9. stoljeća poznata kao bazilika Santa Maria Maggiore.[101]

Uz Božić neizostavan je i datum 6. siječnja, kada se slavi blagdan Sveta Tri Kralja, a koji je također povezan s pretkršćanskom tradicijom. Drevni Egipćani su tog datuma slavili rođendan boga sunca Aiona. Cijelo to razdoblje od Božića (25. prosinca) do Sveta Tri Kralja (6. siječnja) u sebi nosi biljeg poganskog i pretkršćanskog, a naziva se *dodekahemeron.* Crkvenom sinodom u Toursu iz 567. godine ta se premosnica između stare i nove godine pretvorila u 12 svetih dana.[102]

[99] Braica, Silvio, „ Božićni običaji*“. Ethnologica Dalmatica*, Split, 2004., str. 6.
[100] Isto, str. 5.
[101] Isto, str.6.
[102] Isto, str. 6.

U božićno vrijeme spada i proslava Nove godine. Julije Cezar je reformom kalendara iz 46. godine prije Krista odredio sadašnji tijek mjeseci, a time i početak godine.[103]

Na Božić se u Dubrovačkom primorju obavezno odlazilo na jutarnju misu. Već se večerom nakon polnoćke označavao kraj posta i početak božićnog slavlja. Jelo se mrsno, pilo, družilo i pjevalo se sve do zore kada bi se odlazilo na zornicu ili na jutarnju svetu misu. U selu Visočani nakon polnoćke pjevala se prigodna kolenda *Koja je ovo noć noćašnja:*

Koja je ov noć noćašnja
kolenda, kolenda!
Porođenje Jezusovo,
veselo, veselo!
Svemu svijetu na veselje,
kolenda, kolenda!
Mrtvim dušam na spasenje,
veselo, veselo![104]

Božić se onda, kao i danas, slavio u krugu obitelji, rodbine i prijatelja. Najčešće bi se na primorskom božićnom stolu našla zelena menestra, a negdje i pečenje uz pečene krumpire. S tim da bi se prvo ispekao kruh u ručicama koji bi se jeo od Božića do Nove godine. Ne bi se pokvario, ali bi bio suh i jelo bi se sve dok se ne bi pojelo. Poslije kruha peklo se bijelo muško šilježe[105], a to je šilježe koje se okotilo u trećem ili četvrtom mjesecu. I kruh i janje bi se peklo dan prije, odnosno na Badnji dan. Janje bi se brzo pojelo jer su svi bili željni mesa. Za Božić je moralo biti pečenog janjeta, ali se inače meso rijetko jelo. Navečer bi se sastali svi u kominu i pripovijedale bi se strašne priče i pjevalo se. [106]

6. Silvestrovo

Zadnji dan u godini posvećen je sv. Silvestru, stoga se u narodu taj dan i naziva Silvestrovo ili Savistrovo. Uz život sv. Silvestra veže se nekoliko legendi, a dragocjene su one koje se navode u kultnom djelu Jakova Voraginskog *Legenda aurea.[107]*

[103] Isto, str. 6.
[104] Zapisala sam u veljači 2020. godine, a kazivala mi je Jele Vrlić iz Visočana, rođena Đanović.
[105] staro janje
[106] Zapisala sam u listopadu 2019. godine po kazivanju Nike Tomović iz Slanoga, rođene Perušina.
[107] Dragić, Marko, „Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi“, *Crkva u svijetu*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 50 (2), Split, 2015, str. 304.

Jedna od legendi je i ona o Silvestru i vladaru Tarkviniju. Silvestar bijaše sin Justin i učenik Cyrinusov. Jednog dana Silvestru je u kuću došao Timotej koji je propovijedao vjeru u Isusa Krista. Timotej je imao obilje bogatstva i zbog toga je vladar Tarkvinije naredio da se Silvestra žrtvuje idolima. Tada reče Silvestar Tarkvijniju: "Zli čovječe, imat ćeš muke koje nećeš izdržati. Umrijet ćeš ove noći." Silvestar je bačen u tamnicu, a Tarkvinije je otišao na večeru. Dok je jeo ribu, kost mu je zapela u grlu i umro je točno u ponoć. Silvestrove riječi su se obistinile i pušten je iz tamnice. Uživao je veliki ugled i naklonost braće kršćana jer je bio milostiv i čvrst u vjeri. Postio je petkom i subotom, pomagao udovicama i djeci. Izabran je za velikog rimskog biskupa nakon smrti sv. Miltijada. Uspostavio je post srijedom, petkom i subotom, a četvrtak je posvetio kao nedjelju.[108]

Prema predaji, Silvestar je 313. godine krstio cara Konstantina I. Velikog i nakon toga je kršćanstvo postala službena religija Rimskoga Carstva. Slijedeće godine Silvestar je postao rimskim biskupom. Za vrijeme njegova pontifikata održan je Prvi opći sabor u Niceji (325. godine) na kojem je arijanstvo osuđeno kao krivovjerje. [109]

U ikonografiji Silvestar se obično prikazuje u papinskoj odori, s mitrom ili tijarom, noseći biskupski štap i knjigu. Posebna mu je oznaka bik, a ponekad se na slikama pojavljuje sa zmajem, što simbolizira da je za njegova pontifikata slomljeno poganstvo u Rimskom Carstvu.[110]

Silvestar je ujedno prvi papa koji je umro prirodnom smrću. Naime, sve su pape prije njega podnijeli mučeničku smrt. Preminuo je 31. prosinca 335. godine, pa se taj dan uzet za spomendan. Njegove relikvije čuvaju se u Rimu u crkvi sv. Silvestra gdje se čuva i glava sv. Ivana Krstitelja. Sv. Silvestar štuje se kao zaštitnik od gube, stoke i stočne hrane.[111]

Krštenje cara Konstantina I. Velikog prekretnica je u širenju kršćanstva, stoga ne čudi što se za taj događaj vežu brojne legende. Prema legendi zapisanoj u *Legena aurea* Jacoba Voriginskog, car Konstantin zapovjedio je da se pobiju svi kršćani. Silvestar je sa svojim činovnicima pobjegao u planinu. No, Konstantina je dostigla Božja ruka i zbog svoje okrutnosti teško oboli. Liječnici su Konstantinu savjetovali da se okupa u kadi napunjenoj dječjom krvlju i da će od toga ozdraviti. Tri tisuće djece trebalo je proliti krv za njega. Od nauma ga je obratio plač majki s djecom koja su trebala biti ubijena. Odlučio je napustiti okrutnost i zapovjedio je

[108] Isto, str. 305.
[109] Isto, str. 305.-306.
[110] Isto, str. 306.
[111] Isto, str. 306.

da se sva djeca puste i daruju lijepim darom. Iduće noći Konstantinu su se u snu ukazali sv. Petar i Pavao i uputili ga po Silvestra da ga krsti i bit će ozdravljen. Ujutro je Konstantin poslao svoje vitezove po Silvestra u planinu. Ispričao mu je svoj san na što mu je Silvestar pokazao slike sv. Petra i Pavla. Konstantin je priznao svoje grijehe, desetinu svog posjeda udijelio Crkvi i prešao na kršćanstvo. Kada je za to čula Konstantinova majka Helena, koja je živjela u Betaniji, poslala mu je pismo u kojem ga je pohvalila. Na to joj je Konstantin predložio da okupi najveće Židovske mudrace, a on će najveće kršćanske mudrace. Helena je to i učinila okupivši 12 najvećih Židovskih mudraca kojima su se suprotstavili Silvestar i njegovi službenici.[112]

Židov po imenu Zambry doveo je sa sobom bika koji je uginuo bez da mu se ijedna riješ rekla u uho. Zambry je želio iskušati Silvestra te mu je rekao ako oživi bika po zagovoru Isusa Krista da će on i svi Židovi s njim odmah vjerovati u Isusa Krista. Silvestar je uputio molitvu Isusu i rekao na bikovo uho: "Ti prokleto stvorenje koje je stupilo u ovoga bika, izlazi u ime Isusa Krista, u čije ime ti zapovijedam, ustani i idi s drugim životinjama". U to je bik oživio i krenuo naprijed s ostalim životinjama. Vidjevši to čudo, kraljica i sudci povjerovaše i pristanu uz kršćansku vjeru ispovijedajući ju.[113]

Ovo je samo jedna od legendi zapisana u djelu *Legenda aurea*, a spominje sv. Silvestra i cara Konstantina. Jedna takva je i legenda o zmaju koji svojim dahom svakodnevno ubijao Rimljane. Sv. Silvestar je uz pomoć sv. Petra zaustavio stradanja od zmaja. U znak zahvalnosti car Konstantin je kao sluga vodio konja na kojemu je jahao Silvestar. Time je car pokazao svoju poniznost. Car je, također, napustio Rim i preselio se u Konstantinopol, pokazujući da je papinska vlast iznad državne.[114]

No, za potpunu afirmaciju kršćanstva ključan je Milanski edikt iz 313. godine kojim je car Konstantin zapovjedio da se u cijelom Rimskom Carstvu ima štovati Isus Krist kao jedini pravi Bog. Od tada je kršćanstvo slobodna vjera i konačno je oslobođeno okova progonstva. Kršćanskoj su crkvi udijeljeni brojni gradovi među kojima i Baziliku rođenja Isusova u Betlehemu, za koju se vjeruje da je izgrađena na mjestu Isusova rođenja, a dala ju je izgraditi Konstantinova majka. Ediktom iz 321. godine uvedena je nedjelja kao građanska institucija i zapovjeđeno je njezino svetkovanje.[115]

[112] Isto, str. 307.-308.
[113] Isto, str. 308.
[114] Isto, str. 308.
[115] Isto, str. 309.

Kult sv. Silvestra prisutan je ina našim prostorima. O tome svjedoče brojne crkvice po Republici Hrvatskoj posvećene ovom svecu, kao i vjerski običaji i obredi njemu u čast. Pošto je njegov spomendan ujedno i zadnji dan u godini, treba se zahvaliti Bogu na svim blagoslovima prošle godine i uputiti mu molitve za narednu. Iz toga je proizašao običaj misa zahvalnica koje su se služile u Slavoniji, Kreševu, Poljicima, Unešiću i drugdje.[116]

Zastupljen je i običaj paljenja krjesova i badnjaka. Na Murteru je bio običaj da se uvečer na Svetoga *Savistra* upali oganj. Okolo ognja bi se skupila čeljad, pa bi pjevala, plesala kolo i veselila i timarala (održavala) oganj da se do ujutro ne ugasi kako bi svatko tko dođe ujutro na jutrenju vidi da oganj još gori. Poslije jutrenje čeljad bi se okupila oko ognja gdje bi jedni drugima čestitali *Mlado lito.*[117]

Na otoku Biševu bio je običaj da se zapali oganj ispred crkve i služi sveta misa. Običaj paljenja badnjaka na Silvestrovo karakterističan je za selo Korušce kod Lećevice. Na Staru godinu palili su se mali badnjaci jer se Nova godina još zvala Mali Božić. U Slivnu pokraj Imotskoga također se palio badnjak na Silvestrovo. Vjerovalo se da paljenje badnjaka simbolizira povezivanje Boga s čovjekom, kao što se Stara godina povezuje s Novom.[118]

Tradicija kolendanja po selima Dubrovačkog primorja vezala se i za Silvestrovo. Doduše, nije bilo često kao za Badnjak. Možda se zbog toga nije ni očuvalo do danas. O tome možemo samo nagađati. Međutim, otrgnuta je od zaborava jedna kratka majkovska kolenda koja je u sebi nosila lijepe želje kolendara da se u kući koju pohode sin ili kćer u nadolazećoj godini ožene.

Ako Bog da s nova ljeta,
da vam Bog da dobra zeta,
vašoj _____ vjerenika,[119]
da vam bude čast i dika.
Daj nam _____ jabuku,[120]
Bog će tebi djevojku,
u zoru te budila,
u lice te ljubila.[121]

[116] Isto, str. 310.-311.
[117] Isto, str. 311.-312.
[118] Isto, str. 312.
[119] Na praznu crtu ide ime kćeri.
[120] Na praznu crtu ide ime sina.
[121] Zapisala sam po sjećanjima Ane Pitarević iz Majkova u travnju 2019.

Na Staru se godinu igralo kolo te bi se u žamoru i veselju dočekala Nova godina. Pri dolasku u kolo djevojke bi mladićima darovale kolendu. Kolo bi otvorio novi zet u selu i tada bi počastio žene kolačima, a muškarce mjerom vina. Bilo je tu i klađenja, na primjer poredali bi se kolači jedan na drugoga te bi ih jedan od muškaraca udario šakom. Onda bi vidjeli koliko je kolača zdrobljeno i o tome je ovisilo je li dobio okladu ili nije. Običaj se, u manje-više jednakom izdanju, zadržao danas na primorskim svatovima kada mladoženja razbija krokanat (kolač od mjendela i šećera). Ako ga cijelog razbije, znači da je pravi.

7. Sveta Tri Kralja

Blagdan Sveta Tri Kralja obilježava se na datum 6. siječnja, a u narodu se još koriste nazivi Bogojavljenje ili Vodokršće. Prema predaji su tri kralja ili mudraca opazili zvijezdu i odlučili krenuti do novorođenoga kralja i pokloniti mu se. Kako predaja dalje nalaže, tri mudraca rodom su iz kaldejske zemlje ili iz Arabije, a prozvani su Gašpar, Baltazar i Melkior. Ne znajući jedan za drugoga, kraljevi su iz tri različita smjera, vođena zvijezdom repaticom, krenula na konjima (ili devama) prema Jeruzalemu gdje su im se putevi ukrstili. Na dar su novorođenom kralju nosili po tadašnjim običajima tamjan, zlato i mirisavu pomast. Tim činom ispunjeno je proročanstvo mezopotamskog proroka Balaama dano Izraelcima, kada su prolazili kroz moapsku zemlju, koji je prorekao da će se roditi kralj i da će tom prigodom svijetliti čudnovata zvijezda.[122]

Matejevo evanđelje (Mt 2,1-12) izvješćuje o zvijezdi s Istoka s likom novorođenog kralja židovskoga koju su mnogi vidjeli i uputili se u Jeruzalem pitati gdje je da mu se poklone. Kralj Herod saznao je od židovskih pismoznanaca za proročanstvo koje kaže da će se Mesija roditi u Betlehemu. U strahu za svoje prijestolje, pozvao je Gašpara, Melkiora i Baltazara kako bi ih ispitao kada im se pojavila zvijezda. Poslao ih je u Betlehem da pronađu Dijete kako bi mu se i on pošao pokloniti. Put do Betlehema i Djeteta Kraljevima je osvjetljavala zvijezda. Zvijezda se zaustavila za štalicom gdje je ležalo Dijete, a pokraj njega Marija i Josip. Pali su na koljena i poklonili se Djetetu te ga darovali tamjanom, zlatom i smirnom. Kada su usnuli, primili su upute od Boga da se ne vraćaju Herodu. Poslušavši Božje upute, vratili su se drugim putevima u svoje zemlje.[123]

[122] Dragić, Marko, „Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*", Crkva u svijetu*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 42 (1), Split, 2007., str. 96.-97.
[123] Isto, str. 97.

Blagdan Sveta Tri Kralja označava završetak božićnih blagdana. Badnjak, koji se stavljao na Badnju večer da gori s ostalim drvima, dogorio bi do tada. Taj dan se iznosi i božićni bor iz kuće, a župnik kreće u blagoslov domova i obitelji. Nazivi Vodokršće i Bogojavljanje nose u sebi glavne karakteristike tog blagdana; blagoslov vode; škropljenje blagoslovljenom vodom; blagoslov kuća; svijest o pripadanju Božjem narodu i poticaj da poput mudraca s Istoka svatko potraži Boga, pokloni mu se i daruje ono što u srcu nosi.[124]

Za Hrvate je blagdan Sv. Tri Kralja od iznimne važnosti, pa veže za sebe brojne narodne običaje koji su karakteristični i za Badnjak, Božići Novu godinu poput paljenja svijeća, blagovanja istih peciva, moljenja istih molitvi itd. Ipak, običaj blagoslova voda zauzima posebno mjesto među običajima tog blagdana. Za hrvatske je obitelji nezamislivo dočekati blagdan Sv. Tri Kralja bez tzv. svet ili krštene vode. Ta se voda posvećivala u crkvama uoči ili na dan Sveta Tri Kralja.[125]

Blagoslovljena voda čuva se u kućama sve do idućeg Vodokršća, a po potrebi bi domaćin ili domaćica škropili ukućane, stoku, stvari i imanje. Obred škropljenja drevnog je podrijetla i nalazi se u brojnim religijama. U kršćanstvu označava obred kojim svećenik škropilom, a domaćini i domaćice grančicama hrasta, jele ili bora, prskaju blagoslovljenom vodom, osobe, stvari, životinje, njive itd.[126]

U Dubrovačkom primorju očuvan je običaj škropljenja ukućana, kuća, okućnica, životinja i njiva blagoslovljenom vodom i grančicom masline. Ujutro bi se služila sveta misa na kojoj bi svećenik posvetio vodu. Župnik je obično kretao s blagoslovom kuća na blagdan Sveta Tri Kralja i završio bi ovisno o broju obitelji u selu; nekad isti dan, a nekad bi se odužilo na par dana. To je bila prilika da župnik popriča sa žiteljima svoje župe, pomoli se za njihovo zdravlje, osobito ako bi u kući bio tko bolestan, ili za zdravlje odsutnih (putnika, pomoraca). Već idućeg dana selo se vraćalo svojoj surovoj svakodnevnici noseći u sebi i svojim srcima blagoslov i mir novorođenog Isusa.

[124] Isto, str. 98.
[125] Isto, str. 99.
[126] Isto, str. 99.

8. Zaključak

Na temelju probrane literature te samostalnih i suvremenih terenskih zapisa dan je prikaz adventskih običaja u selima Dubrovačkog primorja s naglaskom na kolendanje. Kolendanje označava tradicijski čestitarski ophod u kojem se pjeva kolenda, koleda ili kolendva. Koledarske pjesme pripadaju usmenim lirskim obrednim pjesmama, a značajan ih je broj kristijaniziran. Najčešće im svaki stih završava pripjevom koledo, koledo. Strukturom su bliske zdravicama i blagoslovima. Analizom zapisanih primorski kolendi ustvrdilo se da su primorske kolende opjevane u osmercima koji su dodatno povezani uzastopnom rimom (aabb) koja se nerijetko lomi. Također motivi u koledarskim pjesmama prepleću s motivima adventskih i božićnih usmenih lirskih vjerskih pjesama, one su pretežito svjetovne. Sadržaj je koledarskih pjesama raznovrstan i varira od ljubavne, povijesne, mitske do vjerske tematike. Prvi spomen kolede nalazi se kod Bugara i potječe iz 9. stoljeća, a kod nas je to zapis iz Dubrovačkog statuta (1272. god).

Ne tako davno, svako je selo Dubrovačkog primorja imalo svoju kolendu. Danas su one pale u zaborav i zamijenjene onom dubrovačkom. Upravo je krajnji cilj ovog rada bilo oživljavanje tih zaboravljenih i izgubljenih stihova koji su s koljena na koljeno, od usana do usana prenosila, ali rijetko i zapisala. Kolendanje na Badnju večer očuvalo se do danas, ali običaj kolendanja na Novu godinu ili Sveta Tri Kralja nije.

Na kraju, ima nešto više u tom kolendanju od puke zabave i druženja, ili poklona. To je, kao i svi ostali, običaj koji nas veže, nešto utkano u nas, što se rađa i umire s nama. Običaji si identitet naroda, žig koji nas čini posebnima u moru naroda u oceanima svjetske kulture. I zato vrijedi svaka pjesma, svaka nošnja, molitva ili zdravica, svaka procesija ili kućni obred. Narodna izreka kaže bolje izgubiti selo nego običaje. Priča svaka stara napuštena kuća, svaka propala štala, svaki suhozid i škrapa, da se ne zaboravi nikad, neka prošla, minula vremena. I dok se sela jedno za drugim zaista i gase, nemojmo s njima izgubiti i običaje.

Prilozi

I.

Evo nama Božić ide, veselo, veselo!
Šta ćemo mu darovati, kolenda, kolenda!
Tokaricu bokaricu, veselo, veselo!
Jednu kravu jalovicu, kolnda, kolenda!
Jednu gudu požilicu, veselo, veselo!
I dva ovna vitoroga, kolenda, kolenda!
I đevojku pustokosu,veselo, veselo!

II.

Ovim dvorim dabar večer,
čestito vam Badnje večer!
Mi smo došli kolendati,
vašem dvoru fale dati.
Visoki su ovi dvori,
pod njima su zlatni tori,
U dvorima golubica
dobra naša domaćica.
Domaćin je pošo spati
mi ćemo ga stati zvati.
Čekat ćemo da se obuće
iz ormara ključ izvuče.
Domaćine poštovani
došlo vrijeme od olani
da nam date nešto dara
nešto dara iz ormara.
Mi vam vele ne ištemo
vrane konje ne gonimo
nit bisake ne nosimo.

Nego malo suha voća

da grizemo do ponoća

suha grožđa i smokava

mijendula i orava.

I mantale jednu peću

da vam Bog da dobru sreću.

Malo vina u bocunu

što držite u kantunu.

I kupicu rozulina

da rečemo viva, viva

domaćice živa bila,

domaćine ti uživaj!

III.

Raste drvo lovorika, kolendo, kolendo!

nasred grada Dubrovnika, veselo, veselo!

Pod njoj sjedi sva gospoda, kolendo, kolendo!

Sva gospoda dubrovačka, veselo, veselo!

Među sobom viječe čine, kolendo, kolendo!

Da ožene kraljevića, veselo, veselo!

Kraljevića iz Jelića, kolendo, kolendo!

lijepom Jelom Jelećkinjom, veselo, veselo!

Kraljevića majka zvala, kolendo, kolendo!

Proj se sine Jelećkinje, veselo, veselo!

Jelećkinje ponosite, kolendo, kolendo!

Obdan nosi tri vijenca, veselo, veselo!

Obnoć ljubi tri junaka, kolendo, kolendo!

IV.

Raslo stablo lovorike, kolendo, kolendo!

Nasred grada Dubrovnika, veselo, veselo!

Tu počiva sva gospoda, kolendo, kolendo!

Sva gospoda Dubrovnika, veselo, veselo!

Među sobom vijeće čine, kolendo, kolendo!

Da ožene kraljevića, veselo, veselo!

Dubrovkinjom plemenitom, kolendo, kolendo!

Oće majka neće Marko, veselo, veselo!

Dubrovkinja plemenita, kolendo, kolendo!

Obdan nosi tri vijenca, veselo, veselo!

Obnoć ljubi tri junaka, kolendo, kolendo!

Izvori

Vlastiti terenski zapisi

Popis kazivača

Ane Glumac

Ane Pitarević

Jele Milković

Jele Vrlić

Nike Tomović

Literatura

1. Asturić, Marina, Advent u bročansko-stonskoj tradicijskoj kulturi, Ethnologica Dalmatica 25, Split, 2018., str. 97-117.
2. Braica, Silvio, Božićni običaji. Ethnologica Dalmatica 13, Split, 2004., str. 5-26.
3. Braica, Silvio, Ciklusi godišnjih običaja – Božićni običaji. Split. Etnografski muzej Split. 2002.
4. Dragić, Helena, Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenica. Croatica et Slavica Iadertina, 13 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017., 235.-252.
5. Dragić, Marko, Srećonosni gost u hrvatskoj kulturnoj baštini i europskom kontekstu Ethnologica Dalmatica 26 (1). Etnografski muzej Split, 2019. 97-121.
6. Dragić, Marko, Hrvatske povijesne i etiološke predaje o ilirskoj kraljici Teuti, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Kršćanski akademski krug (KRAK), Zagreb, 2018, 279-296.
7. Dragić, Marko, Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta Tri Kralja, Croatica et Slavica Iadertina, 14 (1), Zadar, 2018., str. 189-230.
8. Dragić, Marko, Veselanje u južnoj Hercegovini i u Blatu na Korčuli, Stolačko proljeće, XIV, Stolac, 2016, str. 157-171.
9. Dragić, Marko, Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 50 (2), Split, 2015, str. 303-323.

10. Dragić, Marko, Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015, 141-163.
11. Dragić, Marko, Sveti Nikola – biskup u hagiografskoj baštini Hrvata, Ethnologica Dalmatica, 22 (1), Etnografski muzej, Split, 2015., str, 5-42.
12. Dragić, Marko, Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu, Croatica et Slavica Iadertina, 11 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015. 149-179.
13. Dragić, Marko, Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, Croatica et Slavica Iadertina, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 399-435.
14. Dragić, Marko, Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka, Ethnologica Dalmatica, 21 (1), Split, 2014., 103.-123.
15. Dragić, Marko, Badnje gobinjanje i kićenje u kulturnoj baštini Hrvata, *Bosna franciscana,* XXI, 39, Franjevačka teologija, Sarajevo, 2013., 63-75
16. Dragić, Marko, Svi sveti u hrvatskoj kulturnoj baštini, Radovi Hrvatskoga društva za znanost i umjetnost, XIV-XV, Sarajevo, 2012.-2013., 71.-80.
17. Dragić, Marko, Badnja noć u folkloristici Hrvata, Croatica et Slavica Iadertina 6 Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2011., 229-264.
18. Dragić, Marko, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
19. Dragić, Marko, Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., 414-440.
20. Dragić, Marko, Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. 67-91.
21. Dragić, Marko, Koledanje i veselanje u hrvatskoj tradiciji, Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, br. 1., Split, 2008., 21-43.
22. Dragić, Marko, Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 42 (1), Split, 2007., 96-117.
23. Gluhak, Alemko, Hrvatski etimološki rječnik. Zagreb: August Cesarec, 1993.
24. Kelava, Josipa. 2018. Božićno razdoblje u tradicijskoj baštini posuškoga kraja. Croatica et Slavica Iadertina, 13 (1). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru. 157-171.

25. Kelava, Josipa. 2017. Badnjica u kulturnoj baštini posuškoga kraja. Ethnologica Dalmatica, 24 (1). Split: Etnografski muzej, 5-21.
26. Kelava, Josipa. 2016. Advent u tradicijskoj kulturi posuškoga kraja, Motrišta, 92. Mostar: Matica hrvatska Mostar, 62-72.
27. Lozica, Ivan, Došli smo vam kolendati, Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, Vol. 36 No. 2 , 1999. 67.-83.
28. Vojnović Traživuk, Branka, Jedan etnološki pogled na Božić. Ethnologica Dalmatica, 26 (1)., Etnografski muzej, Split, 2019., str. 1-23.
29. Zbornik Dubrovačkog primorja VII, ur. Niko Ogresta, Dubrovnik: „Primorac"-znanstveno kulturno-prosvjetno društvo Dubrovnik, 1999.
30. Žanetić, Katarina, Božićno koledanje i veseljanje na otoku Korčuli, Ethnologica Dalmatica 23, Split 73.-114.

Sažetak

Rad se temelji na vlastitim terenskim zapisima koledi s područja Dubrovačkog primorja. Koledarske pjesme pripadaju usmenim lirskim obrednim pjesmama, a značajan ih je broj kristijaniziran. Najčešće im svaki stih završava pripjevom koledo, koledo. Strukturom su bliske zdravicama i blagoslovima. Premda se motivi u koledarskim pjesmama prepleću s motivima adventskih i božićnih usmenih lirskih vjerskih pjesama, one su pretežito svjetovne. Koledanje je tradicijski čestitarski ophod u kojem koledari pjevaju koledu. Običaj koledanja sačuvao se do danas, doduše u ponešto izmijenjenom obliku i samo na Badnji dan. Prije se kolendalo i za Novu Godinu, kao i na blagdan Sveta Tri Kralja te za vrijeme rada u polju. Kolede su bitan dio tradicije i identiteta stanovnika dubrovačkog kraja. Stoga je glavni cilj ovog rada bilo sačuvati od zaborava stare običaje i kolede. Naglasak je na koledama koje imaju estetsku vrijednost i zauzimaju posebno mjesto u nematerijalnoj kulturnoj baštini Hrvatske.

Ključne riječi: koleda, koledanje, advent, običaji, tradicija, Dubrovačko primorje.

KOLEDA AND VESELAR SONGS IN DUBROVNIK COAST AREA

Abstract

The paper is based on field records of koled's from Dubrovnik littoral. Koleda songs belong to oral lyrical ritual songs, and a significant number of them have been Christianized. Usually each verse ends with a chours koledo, koledo. The structure is close to toasts and blessings. Although the motifs in the koleda poems are interwined with the motifs of Advent and Christmas oral lyrical religious songs, they are predominantly secular. Koleding is a traditional congratulatory procession in which koleds sing koleda. The custom of koleding has been preserved to this day, but in a slightly modified form and it is only performed on Christmas Eve. It used to be koleding for the New Year, as well as on the feast of the Three Wise Men or during field works. Koleds are an important part of tradition and identity of the inhabitants of the Dubrovnik area. Therefore, the aim of this paper was to preserve old customs and koledas. The emphasis is on koledas which have aesthetic value and take a special part in the intangible cultural heritage of Croatia.

Keywords: koleda, koleding, advent, customs, tradition, Dubrovnik coast area

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja **Rebeka Milković**, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišne prvostupnice **Hrvatskog jezika i književnosti i Povijesti**, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mojega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 8.7. 2020. god.

Potpis

Rebeka Milković

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

kojom ja **Rebeka Milković**, kao autorica završnog rada dajem suglasnost Filozofskom fakultetu u Splitu, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom **Koledarske i veselarske pjesme u Dubrovačkom primorju** koristi na način da ga se, u svrhu stavljanja na raspolaganje javnosti, kao cjeloviti tekst ili u skraćenom obliku, trajno objavi u javno dostupni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu, Sveučilišne knjižnice Sveučilišta u Splitu te Nacionalne i sveučilišne knjižnice, a sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom.

Korištenje završnog rada na navedeni način ustupam bez naknade.

Split, 8.7. 2020.

Potpis



Obrazac I.P.

Izjava o pohrani završnog/diplomskog rada (podcrtajte odgovarajuće) u Digitalni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: Rebeka Mikaić

Naslov rada: Koledarske i veselarske pjesme u Dubravačkom primorju

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Filologija / kroatistika

Vrsta rada: Završni rad

Mentor/ica rada:

prof. dr. sc. Marko Dragić

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada:

dr. sc. Nikola Surać

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva:

dr. sc. Nikola Surać

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Ovom izjavom potvrdujem da sam autor/autorica predanog završnog/diplomskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju,* NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

a) rad u otvorenom pristupu
b) rad dostupan studentima i djelatnicima FFST
c) široj javnosti, ali nakon proteka 6 / 12 / 24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).
(zaokružite odgovarajuće)
U slučaju potrebe (dodatnog) ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: Split, 8.7.2020.

Potpis studenta/studentice: RM